

XIV—XV. ÉVF.

1945—1946

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

NAGY J. BÉLA
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI
KOVALOVSKY MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1947.

TARTALOM.

	Lap
Kovalovszky Miklós: Olvasóinkhoz	1
Hegedús Zoltán: Kosztolányi Dezső	6
Zolnai Gyula: Nyelvszegényítéssel jár-e a nyelvtisztaság elvé?	8
Horváth János: Egyetemi hallgatók magyar irodalom- történeti dolgozatairól	12
Fábián Pál: Sportnyelvünkről	17
Láczér István: Világnyelvi szólásmódok és magyar meg- felelők	23
Halász Gyula: S p á j z és e s u s p á j z	26
Kovalovszky Miklós: Egy százéves nyelvészeti érdekesség	27

SZÉLJEGYZETEK.

Nagy J. Béla: A h i v a t k o z o t t r e n d e l e t	29
Loványi Gyula: Jelenleg	30
— — Invadál	31
Pais Dezső: A m e g g y i l k o l t t o v á b b é l	31
Kovalovszky Miklós: Vigyázzunk a vonalainkra!	32
— — Egy ige pálfordulása	33
Pándi Pál: Árdragító, árdragítás, árdragít	34

SZEMLE.

Batizi László: Az új tankönyvek magyarsága	35
Lapszemle	37
A Magyar Rádió nyelvművelő tárgyú előadásai	40

FIGYELŐ.

Mikesy Sándor: A hatodik jó magyar kiejtési verseny ..	40
A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizott- ságának alakuló ülése	44
Szóajánlások. — Szópályázat	48

ÜZENETEK.

Négy üzenet	48
-------------------	----

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

OLVASÓINKHOZ.

Másfél évtizedes multra tekinthet immár vissza a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága és ennek folyóirata, a Magyarosan. A velük kezdődő új nyelvművelő mozgalomnak közvetlen előzménye Zolnai Gyulának egy cikke volt (Szeressük jobban a magyar szót: Bp. Hírlap 1931. március 20.), amely egy nyelvművelő bizottság és folyóirat létesítését sürgette. Az Akadémia 1931. május 4-i ülésén Négyesy László indítványozta: mondja ki az Akadémia, hogy a nyelvművelést sürgős és elsőrendű feladatának tekinti, s erre a célra bizottságot küld ki. Az akkori közoktatásügyi miniszter, Klebelsberg Kunó is felkérte az Akadémiát az erőteljes nyelvművelő munka megindítására. 1931. június 22-én az Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának kebelében megalakult a Nyelvművelő Szakosztály, a későbbi Nyelvművelő Bizottság alapja. Elhatározták a sajtó, a hatóságok, a tudomány, különböző szakmák, az egész magyarság nyelvi öntudatának felébresztését, s ebből a célból egy nyelvművelő folyóirat kiadását. Így indult meg a Magyarosan 1932 elején.

Amikor a Magyarosan két esztendő aléltsága után újból megszólal, újjászületése egyúttal a nemzethalál szakadékból életre támadó magyarság ébredő öntudatának jelképe is. A némaság, igaz, hosszú volt, de a zuhanás sebeiből eszmélő nemzet először lélekezni, nem beszélni akart. Irodalmunk és szellemi életünk is gátlásokkal küzd, nehezen tér magához, nem csoda hát, ha finom eszközüik, a nyelv, a háború pusztításai után elárvultan rozsdásodik, vagy az épségével nem törődők kezében rongálódik.

A Magyarosan cím, amelyet annak idején többen kifogásoltak, nem magyarkodást jelent, sallangos, erőltetett, vitézkötéses, körülteremtettézt álmagyarságot, hanem csupán annyit, hogy m a g y a r á n, m a g y a r m ó d r a, a magyar lélek és észjárás szerint s az ehhez illő formában fejezzük ki magunkat. Megbecsüljük a világ minden nyelvét és bármely népének műveltségét, de jól tudjuk, hogy ha a magunk saját, egyéni szellemiségét akarjuk kifejezni, leghívebben és leg-tökéletesebben a mi nyelvünk ősi formái és törvényei szerint

tehetjük. Legszebb feladatunk „az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátosságait mint ereklyét megőrizni s szep-lőtelen mineműségében kifejtetni, ...s így ...végecéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni“ — mondta Széchenyi. „Idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig művelni kötelesség“ — vallja Kölcsey is.

Sem magasabbrendű szellemi élet, sem igazi, művészi értelemben vett irodalom nem lehetséges a nemzeti nyelven kívül. Ahogy a magyar dal nagy zenészeink alkotásaiban a magyarság legmélyebb lelkét, lényét tárta fel, de gazdagító kincse lett az egész világ zenei műveltségének, éppen úgy a világirodalom igazi értékeit is csak nyelvünk legnagyobb művészei: egy Pázmány, Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady gazdagíthatják. Nyelvi és költői lángelméket ugyan semmiféle nyelvművelő mozgalom nem nevelhet, de azt elérhetjük, hogy gondolatainkat könnyedebben, világosabban, ízesebben, szebben, gazdagabb árnyalatokkal és magyarosabban fejezzük ki. A magyarságra való nevelésnek egyik alapvető feladata a nyelvi öntudat felébresztése és ápolása. Ezzel nemzetünk szellemi értékeit segítjük felszínre, védjük és gazdagítjuk, a nélkül, hogy a más népektől való elzárkózást, idegenkedést, a magunk különb vagy magasabbrendű voltát hirdetnők. Nem mások ellen való hadakozás, hanem önmagunk kifejtése a cél, s más népek is hasonlóképen cselekszenek, felismervén azt az igazságot, hogy „minden nemzet a maga nyelvén lett tudós [azaz: művelt], de idegenen sohasem... Ennek tökéletességre való vitele tehát legelső dolga légyen a nemzetnek“ (Bessenyei).

A megújuló Magyarosan ezért a célért: magyarságunk tiszta megőrzéséért emeli fel ismét a zászlót. Az egyetemes haladást és művelődést szolgáljuk, ha a magunk szellemi fegyverét, nyelvünket védjük a kopástól, romlástól, és csiszoljuk, tökéletesítjük.

Lapunk feladata és célja azonban nem a meddő tudáskodás, sem a tekintély elvének vaskalapos alkalmazása. Célunk a legjobb, nemes értelemben vett népszerűsítés és nevelés: könnyű, érdekes formában akarunk szólni a nyelvről, főként az élő nyelvhasználatról, megfigyeljük feltűnő jelenségeit, megbeszéljük a vitás kérdéseket, s igyekszünk elválasztani a jót a helytelentől. Jól tudjuk azonban, hogy a nyelvhelyességi vitákat nem lehet sötöbbséggel, egyőni véleményel vagy hatalmi szóval eldönteni. Nem törvényeket akarunk adni, csak tanácsokat, elveket. Nem ítélezés, hanem csak megfontolás lehet a szerepünk, de ez nem jelent elvetelenséget, önkényes szabadságot. A nyelvnek természetesen vannak kialakult hagyományai, törvényei; ezeket figyelembe kell vennünk, hiszen bennük fejeződik ki a magyar szellem,

és éppen ezt akarjuk ápolni, védeni. Változatlanul valljuk ma is a Magyarosan beköszöntőjének programját: „Akarjuk nyelvünk védelmét, az idegenszerűségek visszaszorítását, a fattyúhajtások irtását, a nyelvnek sajátos jelleme szerinti fejlesztését, a szó- és szóláskincs gyarapodásának magyarosságát, a szép magyar szó tiszteletének terjesztését, a beszéd- és írásmód izléses tisztaságát“ (Msn. I, 2).

Munkánk alapja és irányító elve az élő nyelvhasználat, a nyelv sokas. A nyelvhelyesség tehát a leíró nyelvtan gyakorlati alkalmazása, szabályainak a nyelvrontás tényeivel való összevetése. Nem mellőzhetjük azonban a történelmi nyelvszemléletet sem. Mindkét szempontból nélkülözhetetlen ennél fogva a nyelvészek közreműködése; az „illetéktelenség“ jelszavával való visszavonulásuk éppoly helytelen és káros, mint egyeseknek az a felfogása, hogy a nyelvhelyességi kérdésekben elég a nyelvérzék is. Igenis, a nyelvtudomány feladata a nyelvművelés is, főként a nyelvvédelem, a tudományos elvek és módszerek alkalmazásával. Sokszor szükséges azonban az engedékenység, megfontolás, sőt néha bizonyos mértékű megalkuvás is. Itt ismét idézhetjük első szerkesztőnk felfogását: „A nyelv természetével ellenkező merevség helyett a nyelvszokás változásához alkalmazkodó hajlékonyság lesz a jelszavunk“ (Msn. I, 35).

Elsősorban érvényes ez a legkényesebb, legvitatottabb feladatra: a nyelvtisztításra. A nyelvművelő mozgalmat és a nyelvvédelmet sokan — főként a tájékozatlan nagyközönség — azonosították a nyelvtisztítással, és úgy vélték, feladata és buzgalma kimerül az idegen szavak irtásában, egyetlen célja ezeknek bármely mesterkélt módon, a józan ésszel, a nyelv szellemével és törvényeivel ellenkező képzésű, de magyar szavakkal való helyettesítése. Ez méltán keltette az elvakult és nevetséges vaskalaposág látszatát, s gúnyos támadások célpontjává téve a nyelvművelő mozgalmat, aláásta volna sikerét. Ilyen törekvések szerencsére csak egyéni s rendszerint műkedvelő kezdeményezésből fakadtak; az Akadémia Nyelvművelő Bizottsága sokkal józanabb elveket vallott, s a Magyarosan el is ítélte az ilyen törekvéseket.

Most nem vesszük sorra az idegen szavak védőinek kétségtelenül sokszor — de nem mindenben — helytálló érveit, csak megállapítjuk velük együtt azt a természetes tényt, hogy nyelvünk tele van olyan magyarrá hasonult idegen szavakkal, amelyek nélkül jóformán megnémulnánk. A modern élet nemzetközi szavak egész sorával telítette beszédünket. Ezek a magyar hangrendszerhez alkalmazkodott, esetleg új jelentésárnyalatot felvett szavak mindmegannyi szállal kapcsolnak bennünket Európához, megkönnyítik a nyelvtanulást

és a másnyelvűekkel való érintkezést (a nyelvtisztítás ellenfeleinek egyik fontos érve). Mindez igaz. Nem is tiltakozunk az idegen vagy nemzetközi szavak ellen, ha valóban szükség van rájuk mint a megértés eszközeire, ha már meghonosodtak, „jó magyarokká“ váltak, s új magyar szóval egyelőre kifejezhetetlen fogalmat jelölnek. Tiltakozunk és küzdünk azonban az olyanok ellen, amelyek feleslegesek, mert csak nyegle divatból, kényelemből vagy tudáskodásból használják őket, holott magyarul és pontosan, minden jelentésárnyalati vagy hangulati érték vesztesége nélkül is ki tudjuk őket fejezni. Ezek a szók kártékonyak, mert ősi, jó magyar szavakat szorítanak ki, s ítélnek lassan pusztulásra. (Érdeemes volna összeállítani azokat, amelyek már áldozatul estek az idegen térhódításnak; meglepő nagy lenne a számuk.) Ezek az élősdiak nem gazdagítják, hanem szegényítik nyelvünket. Vannak természetesen átmeneti esetek is: ilyenkor hajlandók vagyunk megfontolásra, az ellenvélemény meghallgatására. A nyelvtisztító és az antipurista egyaránt szereti a nyelvet, de olyasformán, mint a gyermekén vitatkozó szülők, akiknek más-más véleményük van a nevelésről.

Az idegen szavak ellen vívott harc a nyelvművelésnek csak legszembetűnőbb s aránylag könnyű részletfeladata. Mindenesetre fontos, hogy a beszivárgó-tolakodó idegen szavakra szinte már a határon lecsapjunk, s még mielőtt meggyökeresnének, igyekezzünk őket jó, egészséges magyar szavakkal helyettesíteni.

A nyelvtisztaságot többnyire csak ebben az egyoldalú értelmezésben emlegetik, holott az igazi feladat nem az egyes szavak, hanem az idegenszerűségek, idegen nyelvekből másolt szólások, kifejezések, szóvonzatok, mondatszerkezetek behurcolása ellen való védekezés. Az idegen szavak kevésbé veszedelemesek, hiszen mindenki könnyen felismerheti őket, és elkerülheti használatukat. Az idegenszerűségek azonban bárányszőrbe bújó farkasok: magyar szavak álruhájában idegen szellemet, gondolkodást és szemléletmódot csempésznek nyelvünkbe. Meghamisítják ennek sajátosan magyar lelkét, s mivel nehezen ismerhetők fel, veszedelmesen és szinte kiirthatatlanul elburjánoznak (pl. az ilyenféle kifejezések: *jól néz ki, súlyt helyez rá*).

Célunk és elvünk tehát nem a kicsinyes, bogarászó nyelvcsöszködés, szavaknak gombostűre szúrása, hanem a helyes, tágabb értelmezésű nyelvművelés: gyomlálás, nyesegetés, élősdiak irtása és oltás, a nyelv gondos, szerető ápolása, friss hajtások egyengetése, a jónak az elismerése, a példamutatás, — egyszóval: a jó kertész munkája, aki nyelvünket, ezt a gazdag, pompás gyümölcsösökertet meg akarja tartani termékeny, viruló szépségében. — Hozzáértésre és szeretetre

van ehhez szükség: igazi kertészekre. Ezért kérjük a nyelvészeknek és íróknak, a nyelv tudósainak és művészeinek közreműködését munkánkban. Eddig sokan távol maradtak közülük, méltatlannak vagy feleslegesnek érezvén talán a nyelv művelés feladatait. Csodáljuk ezt a felfogást, hiszen legfontosabb, közös ügyükről van szó, kutatásuk tárgyáról. Művészetük, hivatásuk eszközéről. „Nyelvész urak jobban tudják«, a költő jobban »érzi« — írja Arany János. Szerepük tökéletesen kiegészíti egymást. A tudásnak nem szabad idegenkednie a népszerűsítéstől, a könnyedebb hangtól, a gyakorlati kérdésektől. A tudomány eredményeinek közkinccsé tétele: ez a mai tudósnak legszebb, igazi hivatása. Az író és költő pedig a tudomány elveinek szellemi követe, eredményeinek életbe gyökereztetője és terjesztője: nemcsak apostola lehet a nyelvtisztaságnak, a világos, pontos, szemléletes, gazdag és magyar lelkű kifejezésnek, hanem alakíthatja, tökéletesítheti is a nyelvet, hiszen hivatásának anyaga és eszköze. Kinek legyen nyelvteremtő joga, ha a szó művészeinek és szerelmesének, az íróknak nincs?

A nyelv művelés azonban mindnyájunk ügye, akik magyarul beszélünk. Mennyi gondot fordítanak az emberek, mennyi időt és fáradságot áldoznak evésre, ruhára, testi kényelmükre, az életnek sok, többé-kevésbé fontos megnyilvánulására. Nem érdemel legalább ugyanannyit a nyelv, a fársas érintkezésnek és lelki életünknek, az emberi szellemnek, a munkának és haladásnak készsége eszköze, szerszáma és segítőtársa, az embernek legfontosabb „használati tárgy“-a? Érdeklődést akarunk tehát ébreszteni mindenkiben a nyelv iránt, amellyel állandóan élünk, beszéd és írás vagy magányos gondolkodás közben, sőt még álmainkban is. A szó adománya, képessége és művészete nemcsak önmagunk szellemi kifejtésének és érvényesülésének, hanem a közösség, a történelem irányításának is egyik legfontosabb eszköze. Nem lehet tehát közönyös előttünk. A nyelv művelő bizottság munkáját néhány ember szívügyéből az egész magyar társadalomra alapozott és annak minden rétegére kiterjeszkedő mozgalomná kell bővítenünk. Elsősorban a nyomtatott betű tekintélyét és hatását kell figyelembe vennünk; amennyit nevelhetne, ugyanannyit ronthat is, sőt többet. A sajtó és a könyvek szepplőtlen magyarsága tehát az egyik legfőbb követelmény. Az írók, fordítók, szerkesztők és kiadók vállán súlyosodik a — sajnos — egyre növekvő felelősség és vád nyelvünk korcsosodásáért. Egyre inkább vetekszik velük a rádió — sajnos, káros — hatása, holott az élő szó, a szép magyar beszéd iskolájának kellene lennie, már csak a külföldön élő magyarságra való tekintettel is. Bármily különösnek látszik, éppily kevés figyelmet áldoznak művészetük

egyik főeszközének, a nyelvnek, a színházak és a film; a nyelv művészetének ezeket a formáit lezüllesztették a silány, magyartalan fordítások. Az utca és a mindennapi érintkezés nyelvről, főként a nagyvárosokban, ne is beszéljünk. Mit ér ennyi romboló hatás közepette az iskola gát-építő munkája? Sokszor a tanítókat és tanárokat magukat is elsodorja az áradat. S ha az ifjú belecsöppen az életbe, munkaköre és környezete betetőzi nyelvérzékének elsorvasztását, vagy lerombolja az iskola esetleges tanulságait. A kereskedelem, ipar, technika, tudomány, közigazgatás, hivatalok, politika és az egyház nyelvét is bíráló figyelemmel kell kísérnünk, s a felelős vezetőkkel meg kell értetnünk a példaadás fontosságát. A tömegeknek ma annyit hangoztatott szellemi fölemeléséhez szervesen, sőt alapvetően hozzátartozik a nyelvi művelődés is: ezen a téren sokat várunk a demokrácia szerveitől és az újjászervezett népműveléstől. A betegség ellen természetesen a megelőzés a legbiztosabb védekezés: s ez a feladat a szülői házá és az iskoláé. Felhasználunk azonban minden módot és eszközt, az élőszóztól a nyomtatott betűig, s ha a nemzet megérti törekvéseinket és mellénk áll, elérjük azt, hogy minden magyar, aki ennek a földnek kenyerét eszi és e táj levegőjét szívja, valóban magyarul: magyar lélek szerint fog beszélni.

Kovalovszky Miklós.

KOSZTOLÁNYI DEZSÓ.

(Halálának tizedik évfordulójára.)

Ha jelzõt keresnék írásmódjára, az *elegáns* szót választanám. Purista korában e szó helyett a következő magyar szavakat ajánlja: *választókos, ízléses, előkelő, síma, tökéletes*. Külön-külön mindegyik kevés, együtt ő maga. Még csak ezt tenném hozzá: tudatos. Fiatalkorától kezdve tudatosan stílusművésznek készül, a kifejezésbeli árnyalások mesteri kezelésére törekszik. Idősebb korában is csupán stílus-eszménye változott, magatartása, szándéka nem.

Ez a tudatosság vitte később a nyelvtisztítók közé, s bizonyára egyik legtisztább szándékú tisztító volt. Nyelvészeti kérdésekben okos műkedvelő, de mint író komoly tudósa a nyelvnek. Ő is az érzéket, az ösztönt tartja döntőnek a nyelvi jelenségek használatában, mint Arany, de nem bízik annyira az ösztönben, különösen megtartó erejében.

A puristák feladata két területet foglal magában; ezek egymástól látszólag elválaszthatók: a nyelvi szemlélet és kifejezés tisztasága s a használt szavak tisztasága. Akik a purizmussal visszaéltek, mindig az utóbbi területen erény-

csöszködtek. Kosztolányi együtt látja a két feladatot. A magyar nyelv eredeti szemléletét, tiszta kifejezési formáit óvja a befurakodott idegen szavak seregétől is, mert ezek egy bizonyos mértéken túl a nyelvalkotó ösztönt fojtogatják. Ez a nagyobb veszély. Az idegen szavak használata „korcsá teszi nyelvünket. Nem gazdagodást jelent, hanem szegényedést” — mondja. „Hasonértékű magyar szavaink kirekednek az élet vérkeringésből, lassanként tartalmatlanná válnak és el-sorvadnak.“

Ismert egy szigorú nyelvhelyességi erkölcsöt, amely nemcsak arra indította, hogy írásmódjában tömörebb, zártabb, szemléletesebb és egyszerűbb, szóhasználatában is tisztább legyen, hanem arra készítette, hogy átnézze és megtisztítsa régebbi műveit. Ennek eddig több helyen is nyomát találtam versköteteteiben. „A szegény kisgyermek panaszaiban” első kiadásában a „Mély éjjelek” kezdetű versnek 6. sora így szól: „*én vagabund*, dalolva utazom”. „Összegyűjtött Versei”-ben már így jelenik meg: „*csavargó én,...*”. Egy másik helyen, szintén ebben a kötetben, az *almárium* szót *üvegszekrény*-re javítja ki. „A bús férfi panaszaiban” az *aviatikus* helyett későbbi kiadásokban már *repülő*-t ír, *elixír* helyett *varázsszer*-t (Ha volna egy kevés...). Ennek Virág Benedekről c. költeménye végén az eredeti *likőr* szót *égettbor*-ral cseréli fel.

Bizonyára többet is lelhet az, akinek megvannak e kötetek első kiadásai. Prózai írásaiban átjavított helyekről nem tudok. Meg kell jegyezni, hogy „Összegyűjtött Versei”-ben e tisztogatás ellenére is előfordulnak itt-ott idegen szavak, többnyire régiebb jövevények. Véleménye az, hogy „a nyelvőr nem csendőr. Nem veszi zokon, ha valaki jobb híján vagy a festőiség kedvéért helyvel-közzel idegen szavakkal is él“.

Sokkal igazibb értője a nyelvnek és a szavak jelentésének, semhogy purizmusát kedélytelen bogarászásnak fogná fel. „Minden szónak megvan a maga külső idoma, zenéje is” — írja egy helyen. „A hangulati velejárók szinte végtelen mellékterülete kapcsolódik hozzájuk.” Tudja, hogy tulajdon nyelvünkben sincsenek azonos értelmű szavaink, csak rokonértelműek: „Amikor valaki *pillét* írt, semmi körülmény között sem írhatta azt, hogy *pillangó*, *lepke* vagy *lepe*.” Az idegen szavak tekintetében sem vetette feltétlenül sutba ezt a megfontolást.¹

A nyelvérzék, a nyelvalkotó ösztön ébrentartására két dolgot tartott fontosnak: az általános tiszta nyelvhasználatot és az egyéni képzettséget a nyelv területén. Nyelvészeti

¹ L. Demé László tanulmányát: Kosztolányi Dezső, az elméleti és gyakorlati nyelvtisztító. Magyar Nyelv, 1946. december.

működése is erre irányult; halhatatlan példáról költői műveiben gondoskodott. Nyelvészetünk ma még alig foglalkozik nyelvünk és nagy alkotóink kifejező erejének értékelésével és elemzésével. Kosztolányi stílusát sem tárgyalta még nagyobb tanulmány, pedig a legérdekesebbek közé tartozik. Az impresszionizmus érzéki szépségét és egyéni sajátosságokat megőrizve, e század írói közül legjobban megközelítette az általánost, a mindenki által használható, tiszta írott és beszédstílust. Valóban, műveiben van valami közhelyszerű, stílusában és gondolataiban egyaránt; valami olyan, mint a vakító nap vagy a csillogó homoksivatag.

Hegedüs Zoltán.

NYELVSZEGÉNYÍTÉSSEL JÁR-E A NYELVTISZTASÁG ELVE?

Audiat et altere pars.

A Magyar Nemzet (rövidítve: MN.) nyelvvelő munkatársának¹ egyik gyakran hangoztatott vádja a nyelvtisztaság elve ellen, hogy ez szegényíti a nyelvet. A nevezett lap 1943. július 27-i számában „Ujabb glosszák a nyelvszegényítő purizmusról“ című cikkében a nyelvtisztaságra törekvést már a címen kezdve számtalanszor *nyelvszegényítés*-nek bélyegzi, a nyelvtisztítókat *nyelvszegényítők*-nek, sőt *szóirtók*-nak nevezi, és két ízben is nyelvszegényítő törekvésekkel vádolja. A nyelvszegényítés vádját először egy „Pénzpuffasztás és nyelvszegényítés“ című gáncsoló cikkében szegezte volt ellenünk (1933., Széphalom VII, 27), majd egy szenvedélytől fűtött nagyobb tanulmányában² túlzása annyira vitte, hogy az új nyelvtisztító mozgalmat — amelynek, elvéhez híven, már a „Mi a magyar?“ (Budapest, 1939.) könyvbéli értekezésében (234. l.) nyelvszegényítő *neopurizmus* nevet adott — egyenesen *nyelvirtási mozgalom*-nak (32) és *szóirtó hadjárat*-nak (33) mondja. Ez a vád igaztalan.

Mindenekelőtt azt kérdezem: szegényedett-e a magyar nyelv azzal, hogy a mostani nyelvtisztítók a *publicista* helyett a *közíró*t, az *incognito* helyett a *rangrejtve* szót, a *rekord* helyett a *csúcseredmény*-t, a *turista* helyett a *természetjáró*-t, az *optimizmus* és *pesszimizmus* helyett a *derülátás*-t és *borulátás*-t stb. annyira-mennyire divatba hozták?³ Ezek-

¹ Vö. Msn. XII, 97, 129 és XIII, 65.

² „A műkedvelő Purista lelki alkata.“ (Szellem és Élet könyvtára. Uj sorozat 14. szám. 1940. Szeged. 32; rövidítve: SzEk.). A tanulmányról vö. Msn. XII, 135.

³ Egyebekkel együtt a két utóbbi magyar szót is kigúnyolta volt egyszer ez a nyelvvelőnk (MN. 1940. szept. 15.), pedig egyiküket maga is jónak látta használni: „Imre *derülátása* messzeáll attól a zseniális *borulától*“ stb. (A magyar biedermeier 69).

kel az újabb nyelvművelő mozgalom óta keletkezett eredeti szókkal és számtalan hasonló társukkal igazán csak gazdagodott a magyar szókinész. Szóirtást nem követtek el vele a nyelvtisztítók, mert a szókat kiirtani voltaképpen lehetetlen is, és az idegen szó a helyükbe ajánlott eredeti szók használata folytán nem is pusztul ki mindig. Aztán mi senkit sem kényszerítettünk, mert nem is kényszeríthettünk arra, hogy lemondjon a maga kedvelt szavairól, még a merőben idegenszerűekről és nélkülözhetőkről sem. A nyelvtisztaság józan hívei nem tesznek egyebet, mint hogy kerülik a merőben idegenszerűnek érzhető, szükségtelen idegen szókat, hogy ezek kerülésére másokat is buzdítsanak, hogy az ilyen szók helyett megkísértenek eredeti szókat és kifejezéseket alkotni és ajánlani, és hogy az eredeti szók szeretetét állandóan terjeszteni iparkodnak. Lehet-e a nyelvtisztítóknak ezt az eljárását nyelvszegényítésnek minősíteni?

A nyelvtisztaság hívei nem irtják a szót, e kifejezést igazi értelmében véve. Ellenkezőleg: ragaszkodnak a hagyományos eredeti szavakhoz, meg akarják ezeket a pusztulástól menteni, és ha ez sikerül nekik, akkor a mozgalom következtében háttérbe szoruló idegen szókért eredeti szavakban nyerünk kárpótlást. Az idegen szók irtásának vádjá ellen én már működésünk elején tiltakoztam „*Miben áll a mi küzdelmünk az idegen szók ellen?*“ című cikkemben (Msn. II, 97), amelyben voltaképpen álláspontunkat részletesen kifejtettem.

Azt is jól tudjuk, hogy megmaradó idegenszerű szavaink egy részét a nyelvtudat jelentésbeli, árnyalati és hangulati különbségeknek teremtésére tudja célszerűen fölhasználni, és ez ellen a nyelvi fejlődés ellen nem is lehet szavunk.

Az igazán nélkülözhető idegen szók kerülésének és eredeti szókkal való helyettesítésének a nyelvművelés szempontjából megvan az a kétségtelen és nem kicsinyelhető haszna, hogy magyarabbá teszi irályunkat, és ellensúlyozza szókinészünknek mostanában sajnosan tapasztalható *elnemzetköziesedését*. (Ezt ellenfelünk *internacionalizáció*-nak mondaná, hiszen mostani cikkében is *latinizáció*-nak mond egy latinos szóalakot.) Avagy nem az elnemzetköziesedés tünete-e (a mai divat szerint: *szimptomái*), hogy a *kezdetleges*-ből *primitív*, a *szabatos*-ból *precíz*, a *szabadelvű*-ből és *szabadelvűség*-ből *liberális* és *liberalizmus*, a *tojásdad*-ból *ovális*, az *ügyvezetés*-ből vagy *ügykezelés*-ből *adminisztráció*, a *lángész*-ből és *lángelmé*-ből *zseni*, az *írástudatlan*-ból *analfabéta*, a *tényleges* tisztból és tiszttviselőből *aktív*,⁴ az *árverés*-ből *aukció*, az *óvadék*-ből *kaució*, az *átlós út*-ből *transzverzális út*,

⁴ Egy hölgytől hallottam villamoson ezt a kérdést: „Hol vagy aktív?“ Nyilván azt akarta tudni: hol működöl most!

a műkedvelő-ből amatőr, a titkosrendőr-ből detektív, a bonyolult-ből komplikált, az örökbefogad-ból adoptál, az áthasonít és áthasonul-ból asszimilál és asszimilálódik, a szavatol-ból garantál, a légsúlymérő-ből barométer, a lábitó-ból pedál, a csiperkegombá-ból sampinyon,⁵ az ürmös-ből vermut,⁶ a nemleges-ből negatív, a szép magyar lantosköltészet-ből líra, a költészettan-ból poétika, a szónoklattan-ból retorika, a széptan-ból (vö. Greguss: Rendszeres széptan. 1888.) esztétika, a hűbérrendszer-ből feudalizmus, a szabadharcos-ból — szemünk láttára — partizán lett, hogy ős finnugor hagymáz szavunk tudományos műszavaikat térjesztő orvosaink buzgóságából a lófusz-nak lett áldozata, hogy a legmagasabb vagy hivatalos árakat maximális-nak nevezgetjük, és hogy teljes vagy teljes séges helyett legújában, főkép német hatás alatt (a többi idegen szók legnagyobb részét is ez magyarázza meg) rákapunk a totális szóra stb. stb. (l. Msn. XIII, 70).

Százával idézhetnék példákat a magyar szóknak ilyen háttérbe szorulására. Ez ellen az egészségtelen és magyar-talan fejlődési irány ellen küzdünk mi főképpen. Ebben áll elsősorban a mi küzdelmünk az idegen szók ellen, amint már régen, a cikkíróra nézve azonban hiába, kifejtettem.

Az eredeti szóknak ezt a kétségtelen háttérbe szorulását a MN. cikkírója semmibe sem veszi, kihálásukat pedig kereken tagadja. Egy előbbi cikkében („Közelitő aljzat, fiúbennlakás és társai.“ MN. 1941. ápr. 10) ugyanis ezt írta volt:

„A puristák legfőbb érve, amivel az avatatlan és érzékeny lelkeket jóhiszemű felháborodásba hozzák: hogy a magyar szavak kihalnak az idegenből jöttmentek miatt. Eppen fordítva áll a dolog. Idegen szó átvétele miatt még nem hal ki a szó, de kihal néha önmagától is. Aránylag igen csekély a kihalt szavak száma. Maguk a puristák is nagynehezen csak kettő-háromra [helyesen: kettőre-háromra] tudnak hivatkozni.⁷ Ellenben a puristák szabadon irtják [?] a magyarrá lenni akaró vagy

⁵ 1933-ban egy budapesti üzletben csiperkét kértem. Azt felelték: nincs, csak sampinyonnal szolgálhatnak.

⁶ Egy budapesti bornagykereskedőtől kérdeztem, miért írat vermut-ot ürmösepaluckjaira. Azt felelte: Így nagyobb a kelendősége. Ez is érv lehet a betolakodó idegen szók igazolására. (Vö. „Vermut-féle nyelvfejlődés“ című cikkemmel, Msn. I, 105).

⁷ Az eredeti szók kihálásáról már előbb is kicsinylően nyilatkozott nyelv-művelőnk. A Szék.-beli tanulmányában ugyanis ezt olvassuk: „Ha kérdi az ember, mondják meg, melyik az a magyar szó, amit kiszorított az idegen, alig tudnak egyet-kettőt megnevezni“ (31). És néhány sorral alább: „Az összes polémiákból idáig mindössze csak két szóról derült ki, hogy végérvényesen kihalt: a süv és az atval, fial [ez máris három!] mostoha atya, fiu“. Nem tudok ugyan róla, hogy a nyelvtisztasági vitákban ezt a hármat is emlegették volna, de jellemző, hogy ezek közül a süc kihalását a cikkíró nem tartja „egészen biztos“-nak, mert a Magyar Tájszótárnak van egy adata rá, és ezt mindjárt meg is toldja egy újabb, aradvideki értesülés-el. Az irodalom nyelvéből való kihalást e felől csak még nem tagadhatni!

már századok óta meghonosult jövevényszavakat, legszébb szavainkat... Ne beszéljünk a magyar nyelv régi szavainak idegen szavak miatti pusztulásáról, mert éppen a puristák pusztítják [?] régi, szép, idegenből jött szavainkat.“

Ezekben az állításokban sok a helyreigazítani való. Mindenekelőtt nem éppen kicsinylendő azoknak a magyar szóknak a száma sem, amelyek az idegen szók, illetőleg a jövevényszók miatt teljesen kihaltak tekinthetők, noha ezeket eddigelé pontosan még nem állították össze. Kettőnél-háromnál, amennyit a cikkíró megenged, mindenesetre sokkalta több. De a teljes kihalásnál nem kevésbé nagy kár az, hogy a kétségkívül háttérbe szorult, megszámlálhatatlan eredeti szóknak legnagyobb része jóformán csak a szótárakban él már. Idegenkedvelő íróink alig-alig használják őket. Olyan a sorsuk, mint azoké a színészeké, akik tagjai ugyan valamely színháznak, de jóformán sohasem jutnak szerephez. A folytonos mellőzés majdnem egyet jelent a kihalással.⁸

Az sem felel meg a valóságnak, amint már mondtam, hogy „a puristák szabadon [!] irtják a magyarrá lenni akaró vagy már századok óta meghonosult jövevényszavainkat“, és hogy „a puristák pusztítják régi, szép, idegenből jött szavainkat“. Amit ez a cikk a vád igazolására fölhoz, az valóságos *ridiculus mus*. Egy képeslapkiadó ugyanis a kolozsvári református *kollégium* fényképe alá ezt a jelzést nyomatta: „Református *fiúbennlakás*“. Ezt a cikkíró úgy értelmezi, hogy a lapkiadó nyilván a „dilettáns purizmus hadjárataitól“ megfélemlítve használta a *kollégium* helyett a *fiúbennlakás* szót. Tehát az új nyelvűvelő mozgalmat teszi ezért a szóhasználatért felelőssé. Pedig nagyon valószínű, hogy a kolozsvári lapkiadó nem is ismerte a mi mozgalmunkat, csak megmaradt még emlékezetében az *internátus*-ra régebben használt, de már teljesen elavult *fiúbennlakás* szó, és nem a *kollégium*-ot, hanem az *internátus* fogalmat akarta vele kifejezni, hiszen a két latin eredetű elnevezésnek nem azonos az értelme. A cikkíró aztán nagy dérrrel-dúrral a lapkiadónak tulajdonítja azt a gondolatot is, hogy „a debreceni *kollégium*, a budapesti Eötvös-*kollégium* veszedelmet hoz édes anyanyelvünkre“, és ennek elkerülése végett írt volna *fiúbennlakás*-t a fénykép alá.

Ha a nyelvtisztaságra való törekvés egyáltalában nyelvszegényítés volna, hogyan kellene fölfognunk a XIX. század

⁸ Hogy egy kezem ügyében lévő példát idézzek, Kós Károly „Erdély Kultúr-történeti vázlat“ című könyvében (Kolozsvár, 1934.) következetesen a *katedrális* szót használja, a *székesszék* már teljesen kipusztult az író szókészletéből. A könyv egyébként a címbeli „kultúr-történeti“ (e h.: művelődéstörténeti) után tele van *psziché*, *mentalitás*-féle divatosságokkal.

első évtizedeiben lezajlott nyelvújító mozgalmat, amelynek az újonnan alkotott eredeti szónak százait köszönhetjük, s amelynek célja éppen az volt, hogy kiküszöböljük nyelvünk-ből a XVIII. századig már szertelenné szaporodott deák szavakat. Szegényebb lett-e irodalmi nyelvünk ezeknek a magyar szónak létrejöttétől és az addig kényszerűségből használt idegen szónak eredeti szókkal való helyettesítésétől? A mai mozgalom sem okozhat kárt azzal, hogy néhány mellőzhető idegen szót találó eredeti kifejezésekkel cserélünk föl, hogy ismét megkedveltetjük és forgalomba hozatjuk a nyelvújításnak méltatlanul kicsinylett és a divatból szinte teljesen kiment, jóra való alkotásait. A sikerülő és általános használatra érdemes újabb szóalkotások az eddig divatossá vált idegenszerű szókat kiszoríthatják. Így például Kazinczyék *regény* szava az idegen költészeti műszót, a *román*-t teljesen kiszorította (vö. Msn. VI, 42). Ha ez nem történik, nemcsak Erdély, a népszaporodás következtében, hanem a nyelvújítás nélkül irodalmunk is tele volna románokkal. Szókinszünk azért nem válik szegényebbé. A szavak csak kicserélődnének, illetőleg a mellőzött eredeti szók ismét divatba jönnének, az idegeneket jóra való eredetiek váltanák föl, amelyek amazok szerepét teljesen betölthetik. A gondolkifejezés nem szenvedne csorhát, a szókinsz pedig egészben nemzetibb, magyarabb jelleget öltene. Amely idegen szók az újonnan alkotottak mellett mégis megmaradnának (mint ahogy például a *virtus* megmaradt az *erény* mellett), azokon a nyelvi élet elkülönítő hajlama jelentésmegoszlást, árnyalati vagy hangulati különbségeket hozna létre. A régibb szó, az idegen tudniillik, nem veszne egészen el, az újjal, az eredetivel pedig igazán csak gazdagodnék a nyelv. Nyelvszegényedéssel, szóirtással ne vádaskodjunk tehát, mert az eredeti szóalkotások, ha sikerültek és találók, kárt és veszteséget igazában véve nem okoznak.

(Folytatjuk.)

Zolnai Gyula.

EGYETEMI HALLGATÓK MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATAIRÓL.

Részletek a szerző 1937—1938-i tanévnyitó előadásából.

Évek során át számtalan irodalomtörténeti gyakorlat, tanárvizsgai dolgozat és doktori értekezés került elémm bírálatra. Bő tapasztalatokat szereztem szokványos sajtóságaikról, mind tartalmi hibáikról, baklövéseikről, mind nyelvi és stilizálásbeli fogyatkozásaiukról. Esetenként közöltem észrevételeimet a felolvasókkal és vizsgázókkal. De a hibák és félzségségek tovább-burjándoztak. Beláttam, hogy az utólagos

bírálat „eső után köpenyeg“, s úgy gondoltam, előzetes kioktatással többre mehetnék. Hisz a legtöbb hibát azért követik el, mert nem tudják, hogy hiba, s mert nem is igen volt módjukban rendszeresen gondolkodni az itt felmerülhető szempontokról.

Igy határoztam el, hogy tanévi beköszöntőül az egész hallgatóság füle-hallatára elmondom az írásbeliekre vonatkozó észrevételeimet, s közlöm jó tanácsaimat.

Nem-magyar szakos hallgatók dolgozatait is figyelembe vettem, olyanokéit tehát, akik az érettségi óta nem igen írtak dolgozatot, magyar irodalomtörténettel legfeljebb csak „az index tanúsága szerint“ foglalkoztak, sok mindent elfelejtettek, s csak egykori iskolás hibáikban rögződtek meg. Az elemi hibák nagy részét ezeknek a dolgozataiból szedgettem ki.

Azok a gyakorlatok és különféle írásbeli dolgozatok, amelyeket itt, az egyetemen készítenek, műfajukat tekintve értekezések: tehát higgadt, jó elrendezésű, szabatos adat- és gondolat-közléseknek kell lenniök. Válhatnak ugyan hivatott kézben akár műremekekké, bátran megnyilatkozhat bennük az egyéniség, s törekedhetnek válogatott stiláris szépségekre is, de én a következőkben csak az átlagosan megkövetelhetőt tartom szemmel, ebből a szempontból teszem meg észrevételeimet, s adok jó tanácsot.

Észrevételeim első csoportja részben pusztán külsőségekre, részben a szövegezés módjaira meg a tartalomra vonatkozik. Egy második csoportban a dolgozatok nyelvét és stílusát veszem szemügyre.

I.¹

A gondolatmenet világos érzetése megkívánja, hogy minden újabb gondolatsort új bekezdéssel indítsunk útjára. Láttam terjedelmes dolgozatokat minden ilyen műtagoltság nélkül. Pedig nemcsak saját érdekünk, hanem az olvasó iránti figyelem és előzékenység is azt tanácsolja, hogy megkönnyítsük neki gondolatmenetünk áttekintését, még ha tanár s egyetlen olvasónk is az illető.

Ne zavarjuk olvasóinkat fölösleges jegyzetekkel se. A legtöbb jegyzetet könnyűszerrel befonhatni a szöveg fonalába. Igen idétlen tudós-mánia ez a jegyzet-halmazás! Végre is a szöveg olvasni való, állítsa hát össze úgy a szerzője, hogy olvasmány legyen, s ne hárítsa át az olvasóra az ő elpetyogtatott adatai értelmesséjét. Ha pedig már jegyzet kell, akkor valamely nyugvóponthoz, bekezdés vagy

¹ A dolgozatok bizonyos külsőségeire és helyesírására vonatkozó megjegyzések itt elmaradnak.

legalább mondat végéhez függesszük a reáutaló számot vagy csillagot; ne ráncigáljuk az olvasó pillantását, amely sormentében szeret haladni, minden mondat közepén felülről lefelé is, gondolkozását is hasonló ugrándozásra kényszerítve. A jegyzetes ember két szájjal beszél, s az egyikkel minduntalan belekotyog a másiknak a szavába. Talán azért is válik idegessé, aki sok ilyenfajta szöveget olvas.

A szöveg folyamatossága és zavartalan olvashatósága ellen még sok más módon vétenek. Bizonyos közléseket nem kapcsolnak bele mondattani eszközökkel a szövegbe, különösen költemények s más irodalmi művek címét nem. Egy Kisfaludy Károlyról szóló dolgozatban ezt olvastam: „Írt egy szép népdalt is, *Rákosi szántó a török alatt*“; Petőfiről egy másik ezt mondta: „Utolsó versét, *Szörnyű idő*, már teljes kétségbeesésében írta“. Az előbbi odatehette volna azt a szót, hogy *címen, címmel* vagy *címűt*; a másik pedig így mondhatta volna: „Utolsó versét, a *Szörnyű idő-t*,“ stb. Általában sokféleképp segíthetünk magunkon ily esetekben. Különös azonban, hogy a szövegbe rag segítségével befogni a címet csak akkor szeretik, ha a cím maga is raggal végződik. Ilyenkor így okvetetlenkednek: „Jósika *A csehek Magyarországnban-ja*“. „Móra Ferenc az *Ének a búzamezőkről-ben* igen érdekes történetet ad elő.“ „Arany Jánosnak *A walesi bárdok-ja*“. Stb. Nos, efféle ízetlen pontoskodásra irodalomtörténészekről is láthattak példát, de azt jobb nem követni. Sok módja van a cím pontos idézésének (a legegyszerűbb ez: *ilyen vagy olyan című költeményében* stb.), de a nyelvet megnyomorítani még a pontosság kedvéért sem szabad. Az efféle nyomorék szöveget nem is próbálta meg soha olvasva megízlelni, hangosan felmondani a leírója. — Másfajta, de hasonlóul idétlen idézési mód ez: „Petőfi nagyon szerette az Alföldet, ott szeretett volna meghalni is, mert *itt ringatták bölcsöm, itt születtem*“. Világos, hogy itt az alanyok nem vágnak.

Nem egyszer éppen a jobb készültségűek kedveskednek dolgozataikban a szövegszerűtlenség és olvashatatlanság elriasztó példáival. Kedveskednek: meg akarják mutatni, hogy mindent tudnak, amit előadtunk vagy megírtunk. De rövid idő áll rendelkezésükre. Kapják hát magukat, s villával hányják össze adataik tömegét; felmondatokban, célzásokkal, utalásokkal, alkalmi rövidítésekkel, emlékeztető szavakkal szólnak hozzám, úgy gondolva, hogy a nélkül is tudom, miről van szó, s ilyen formátlan, sürgős jelbeszédből is megértem őket; elég összenézniük, egyet kacsintanunk, s tisztában vagyunk egymással. Megértem: ebben igazuk van, de csak én értem meg őket. Mentségük, hogy mégis gondolnak valakire, akihez szólnak.

Rosszabb, szerencsére ritkább is a másik fajta, a nyegle rakoncátlan. Kivételesebb, modernebb és finomabb ismeretekben nem szűkölködik, — alapvető tudnivalókhöz nem is konyít. Folyvást ítél, — mások ítéletét fumigálja; szava kinyilatkoztatás, de csak úgy foghegyről hajigálja, mint ebnek a koncot. Amit kegyes volt megírni, azt nem nézi át, hogy kissé rendbeszedje. Szövegfolytonosság, olvashatóság? — közlelkek kenyere. Ha egy gondolatrohammal odavetette, hogy „Olga beteg (*szívgörcs*) asszony“, az úgy marad a világ végéig.

Amily keveset törődnek az említett alakiságokkal, oly szentnek tartják azt a középiskolából magukkal hozott szabályt, hogy bevezetés és befejezés nélkül, halandó embernek nincs joga szólni és írni. Innen van az, hogy első sorban nem a kérdésre felelnek, hanem előre bocsátanak valami üres általánosságot vagy bármit, amit véletlenül jobban tudnak a kérdezettnél. Néha oly hosszúra nyúlik a bevezetés, hogy a tárgyalásra alig marad hely és idő. A befejezést azonban akkor sem engedik el. Áll pedig az rendszerint a tárgy ismételt magasztalásából, az író érdemeinek lendületes, tózszerű dicsőítéséből, Trianon emlegetéséből és hazafias buzdításból. Mind szép, csak inkább szónoki beszédbe való, mint értekezésbe, s a tárgyhoz képest csak stílszerűtlen tölteléknek, mint régen mondták: poltoléknak látszik. Jobb, ha jól megnézik, mit kérdeztem, s egyenest arra válaszolnak. Bevezetést, befejezést akár sohse lássak! De ha pl. Aranyról csak mint epikusról kérek dolgozatot, akkor elébb elmondanak minden egyebet, amit Aranyról megtanultak; ha azt kérem valakitől, hogy „olvasmányai alapján“ jellemezze Jókait, nyomát sem látom olvasmányra való támaszkodásnak a dolgozatban; ha jellemzést kérek, életrajzot kapok (mégpedig olyan részletest, mint a szóbelin soha!); általában bármit s bármily megszorítással kérdezek, a betanultat tukmálják rám, a betanult rendben és formában. Legfeljebb annyi alkalmazkodást látok a kérdéshez, hogy tárgyukat a kérdezett oldalról dicsőítik a leghevesebben. Az epikusról írnak? — lírája rovására magasztalják; a nyelvújításról? becsmértlik az ortológiát. Mintha az irodalomtörténet csak dicsőítésből és ócsárlásból állna!

Valóságos rákfenéjük a dolgozatoknak a tartalom-elmondás. Anyaguk zöme a tartalmak. Jósikáról van szó? Nosza egy kis életrajz, hozzá két-három regényének (betanult) tartalma, s túlvagyunk a nagyján. Valóban emlékeznünk kell az olvasottra. De a tartalom nem öncél, s ha elmondom, akkor valamely cél érdekében, valamely föltett kérdésre adott feleletként, tehát alkalmi rendezéssel kell elmondanom. Ha az író jellemzési módját akarom megvilágítani vele, más

elrendezéssel adom elő, mintha a szerkezetét, cselekvényét, korrajzát, lélektanát, világgképét, irányzatát, elbeszélő modorát veszem célba.

A középiskolából sok megrögzött szokást, sablont, ócskaságot, naív elképzelést, hibás adatot hoztak magukkal. Nem tudnak szabadulni a tankönyvtől, nem igyekeznek saját olvasmányaik alapján képet alkotni egy-egy íróról. Mind-egyiket egy bizonyos korba elskatulyázottan látják, s szólni sem tudnak róla, míg meg nem gondolják, a tankönyvnek melyik fejezetében tanulták. Mihelyt ezt tisztázták, megered a gondolatmenet, s kimondják az első tudnivalót, hogy ugyanis ez a jeles író a romantizmus és népiesség korában élt. S a kor nevéből már meg tudom állapítani, melyik tankönyvhöz lesz szerencsém a továbbiakban. Az egyetemen aztán hovatovább az itteni jegyzetek veszik át a tankönyv póráz-szerepét. A korszakon belül a különféle irányokat és iskolákat tartják nagy, megjegyzendő realitásoknak. Általában inkább az osztályozásra iparkodnak visszaemlékezni, mintsem a tényekre.

Némely könyveimet következetesen hibásan írnak és mondanak: *Zord idő* helyett *Zord idők-et*, *A csehek Magyarországon* helyett *Magyarországon-t*.

Szeretik mondani, hogy *palotákban és kunyhókban* egyaránt olvastak valakit (különösen Petőfit), holott ez az állítás, így részletezve, hamis. Az író *nyelvezete* minden körülmények közt *gördülékeny* és *magyaros*, maga az író, a költő *íz-ig-vérig magyar*; ennél bizony jellemzőbbet is mondhatnának. Szintén csak dicsérni akarásra vall, de mitsem jellemez a *nagyszerűen* határozó (pl. *nagyszerűen* festi valaki az Alföldet). Sablonos szólás, hogy valaki a *vígjátékírás terén is működött*; nem sokkal egyszerűbb-e azt mondani, hogy *vígjátékot, regényt, irodalomtörténetet is írt*? De úgy látszik, az irodalom *terekre* van osztva (nemcsak korokra és irányokra), kinek-kinek ki van utalva a magáé, s azon *működik*. Az írónak a dolgozatok szerint nem *közönséggel*, hanem *országgal, hazával, nemzettel* van dolga, mégpedig rendszerint az egész *haza és nemzet* szemeláttára működik. Nem irodalmunkban tűnik ki, hanem *hazánkban*. Pl. Kazinczy „*hazánk* egyik legkimagaslóbb egyénisége volt”, Szigligeti „*hazánk* egyik legnagyobb drámaírója”. Az írónak nem írói erényei vannak, nem fejlődéstörténeti jelentősége, hanem *hazafias* érdemeket szerez. A nemzet néha alszik, jön egy író, felrázza álmából, s ez az *érdeme*. A nemzetnek, úgy látszik, legirodalmibb igényű rétege a *nép*; nem is irodalom, ha nem a néphez szól: ez nagy bűne a humanizmusnak, nincs is ennél fogva semmi jelentősége, pláne *érdeme*. Kazinczy érdeme egy, dolgozat

szerint az, hogy „egy merész elhatározással saját magát tette meg az irodalom központjává“.

Igy zavartatnak össze fogalmak, értékelési szempontok; s az egy időszakhoz kötött *népnemzeti* jelző és szellem így válik egyetemes értékmérővé, bizonyos jól betanult tankönyvheli mondatok hatása alatt, a kellő tárgyismeretre nem támaszkodható, naív, iskolás elképzelésben.

(Folytatjuk.)

Horváth János.

SPORTNYELVÜNKRŐL.

Most, amikor a Magyarosan újra megindul, először a harmincas évek nyelvművelő munkájából leszűrhető eredmények és tanulságok összegyűjtését kell elvégezni. Csak ennek figyelembevételével lehet olyan szilárd alapot teremteni, amelyre a meginduló munka bizvást támaszkodhatik.

A nyelvművelés talán egy területen sem mutatott föl az elmúlt időszakban olyan szép eredményeket, mint a sportnyelv magyarosságáért folyó harcban. Az érdem elsősorban a Nemzeti Sporté volt. Ez a lapunk már a hivatalos nyelvművelő munka megindulása előtt tervszerűen egyre több idegen szót helyettesített magyar megfelelőekkel, de nagyon helyesen nem árasztotta el a közönséget a frissen alkotott magyar szavak tömegével, hanem szinte úgy csempészte a közönség tudatába az új kifejezéseket. Később, amikor a nyelvművelő munkát a hírlapok már népszerűsítették, és jobban ráterelték a nagyközönség érdeklődését, a Nemzeti Sport más fegyvertársakat is tudva maga mellett, nyiltan síkra szállt a sportnyelv tiszta magyarságáért. Az irányítást kezébe vette, és széleskörű mozgalmat indított meg célja érdekében. Sürgősségi sorrendet állapított meg, és e szerint sorra helyettesítette a közönség által pályázatokon javasolt magyar szókkal az idegen szakkifejezéseket. A fő azonban, amit tett, az, hogy tudósítótól megkívánta ezeknek az elfogadott, jó magyar műszóknak következetes használatát is.

A szigorú következetességnek meg is lett az eredménye. Ha a közbeszéd nem tisztult is meg az idegen sportszakkifejezésektől, és a legtöbb még ma is él, annyira ma már mégis vagyunk, hogy még a legkisebb kültelki „srác“ sem néz értetlenül, ha *szöglet*-ről, *partdobás*-ról hall vagy olvas, s talán az *ofszájd*-ről már nem is tudja, hogy micsoda.

Félő volt, hogy az ostrom utáni változások, zavarok, mint minden téren, itt is visszaesést okoznak, a szép kezdemény lendülete megtörik, és a fáradságos munkával megteremtett magyaros sportnyelv visszaidegenesedik a magyar

nyelv értékeire nem olyan tudatos, féltő gonddal vigyázó tudósítógárdra híján.

Ettől az aggodalomtól ösztönözve vettem kezembe a Népsport II. évf. 166. számát (1946. okt. 14.), — elolvastam az első betűtől az utolsóig, és megnyugodva tettem le a lapot. A Nemzeti Sport valóban jó munkát végzett, az eredmények ma is élnek és hatnak. Nem vezett kárba a szép kezdemény, sőt sokatígérően fejlődik tovább.

Az első, ami az olyan olvasónak (amilyen jómagam is vagyok), aki nem olvas rendszeresen sportújságot (tehát a tudósítások nyelvét bizonyos távlatból, az újdonság ingerével tudja szemlélni), azonnal föltűnik, az újság szemléletes, fordulatos, magyaros nyelve. Rendkívül ügyesen tudja néme-lyik tudósító (kár, hogy a nevük nincs feltüntetve) nemcsak a mérkőzés izgalmát érzékeltetni, hanem meg is jeleníteni az egyes fordulatokat.

Lássunk néhány példát: *B. N. lövését mutatósan védi a győri kapus. ...s a következő percben csak merész előretö-
vődéssel tudja megkaparítani a labdát. A 30. percben győ-
nyörően húz le egy szögletet... vagy ..remek érzékkel
háritja a nagy bombát... máskor meg ...elcsúpi a labdát a
csatárok orra elől stb.* Az idézetek egy mérkőzésről szóló tudó-
sításból valók. Belőlük a kapus jelleme is megelevenedik: fürge, szemfüles, önfeláldozó sportembert látunk, aki fel-
adatának teljesítése közben nemcsak jól, hanem mutatósan
is véd, hogy megnyerje a közönség tetszését és tapsot kapjon.
A csatárok is eleven emberekké válnak, a szavak életet,
formát, mozgást adnak a neveknek: *A 18. percben S. robog
el a balszélen, és a tizenhatosról leadott hatalmas lövése a
kapu balsarkába fúródik. H. meglepi a fedezetet, elveszi tőle
a labdát. A 16. percben V. gyönyörűen fut el. Atjátssza¹ a
cs.-i védelmet, és közről lövi a hálóba a harmadik gólt. Hát
még a labda hogy él, mozog a pályán! Befúródik a kapu bal
alsó sarkába; a jobb felső sarokban köt ki; csakúgy csattan
a kapufán egy-egy hatalmas lövés után, vagy a csatár nagy
hosszúságára kisuhan, elsüvít a kapu mellett, vagy bomba-
ként száll a kapu felé; szegény kapus búsan kotorja elő a
hálóból.*

Már ezekből a példákból is kitűnik, hogy a sportnyelv szoros kapcsolatban van a pályát néző közönség beszélt nyelv-
ével, abból táplálkozik, követi annak hullámmását. Még
tanulságosabb lesz azonban, ha az itt következő kifejezése-
ket vesszük szemügyre. Ezek az irodalmi nyelvben még nem
nyertek polgárjogot, iskolai dolgozatban ok nélkül használva

¹ Atjátssza a védelmet egy csatár akkor, ha több védőt egymás után ki-
eselezve könnyen, nagyobb nehézség nélkül halad a kapu felé.

kétségtelenül pongyolaságnak számítanának, de ebben a nyelvi környezetben helyénvalók: a közönség jelenlétét éreztetik. Megjelenítik, a tudósítás részesévé teszik azokat a többezres tömegeket, amelyek az ország különböző városaiban végigizgulják a „meccseket“. A tudósító is a nézők „stílus“-ában ír, az ő kifejezéseiket használja, s ezzel szemléletessé, élményszerűvé teszi számukra beszámolóját. Ilyen pl.: *Szorongat az ETO. A debreceni T. jól teszi ki B. N.-et* [kitesz valakit: egy játékos olyannak adja át a labdát, aki tőle messzebb van, a védők nem figyelnek rá, s az eredményes támadást indíthat el]. *Gyenge napot fog ki a csatársor. Fejjel a szélső elé teszi a labdát. P. beadását K. egyből bevágja* [egyből: hirtelen, habozás, fontolgtatás nélkül]. A pompásan játszó Haladás *lelépte* a csepeli csapatot. [Szinte a hét mérföldet lépő óriás jelenik meg előttünk, aki hatalmas léptekkel hagyja el fáradság nélkül a kétségbeesetten igyekvő Hüvelyk Matyit. Nagy fölénybe jutást fejez ki a szó.] A hetedik percben H. *lehúz egy szögletet*. [Égész eseménystort sűrit egy mondatba a tudósító. Aki csak néhány mérkőzést látott, az is maga elé tud képzelní mindent: látja, hogyan száll a sarokról a labda magas ívben a kapu felé, hogyan ugrik ki a kapus a csoportosuló játékosok közül, és csípi el előlük, mielőtt még valamelyikük érinthette volna.] A közönségnek (s az olvasóknak is) egyik fele nevet, a másik bosszankodik, ha a védők hagyják az ellenfél csatárát *díszkíséretből löni*. Romantikus indiánregény hangulata van ennek a mondatnak: *Czája Popescu skalpját már győzelmi övébe fűzte; most az a kérdés, hogy odakerül-e a finn óriás skalpja is*.

Kétségtelen, hogy az itt idézett kifejezéseknek „jassz“ ízük van. De ismétlem, itt nagyon is helyénvalók. Teljesen téves szerintem az a felfogás, amely ezektől a kifejezésektől félti az irodalmi nyelvet, használatuktól mereven elzárkózik, és a sportújság nyelvét, azért, mert abban ilyen nem egészen irodalmi kifejezések vannak, lebecsüli, megveti, a helyett, hogy mint Kosztolányi, Zolnai Béla és sokan mások az írók és nyelvészek közül, bennük is a magyar nyelv gazdagodását látnák. Éppen ez az életszerűség a magyar sportnyelvnek a legnagyobb érdeme.

Van azonban egy körülmény, amelyről nem szabad megfeledkeznünk. Nevezetesen arról, hogy a tudósítók eleven stílusa — nem egészen az ő érdemük. A közönség körében kialakult, különösen az első csoportban bemutatott szólásokat vették át, és azokat váltogatják bizonyos, majdnem gépies sorrend szerint. A tudósító ügyessége csak annyi, hogy egy-egy helyzetre megtalálja és odailleszti a megfelelő, készen levő kifejezést. A kifejezés maga él, de nem tudatosan él. Annak, aki például rendszeresen olvassa a sportújságokat,

hamar megszokottá válik, és nem hat többé az újdonság ingereivel.

Azon, hogy a kifejezések üres szólamokká ne váljanak, csak úgy lehet segíteni, ha a tudósítók tudatos munkával, irodalmi igénnyel törekszenek arra, hogy a magyar sportnyelvet továbbfejlessék, finomítsák. Az eddigi munkával eljutottunk odáig, hogy sportnyelvünk kialakult, a bántó idegenszerűségektől megtisztult, éppen a közönség nyelvének a hatására, annak támogatásával. Most a megkezdett irányban kellene továbbhaladni, a közönség élő nyelvéből merítve, tudatos munkával továbbfejleszteni a sport irodalmi nyelvét. A második csoportban idézett kifejezésekre gondolok. Ezekből válogassák ki sportférjaink azokat, amelyek kiállják az ízlés, a magyarosság próbáját, a magyar nyelv törvényeit nem sértik, szemléletesek és kifejezők. Nem könnyű munka ez. Csak vigyázva, nagy gonddal lehetne a közönség kizólásait irodalmi síkra emelni, mintegy szentesíteni. De hiszem azt, hogy ha nem lenne is hibátlan a válogatás, idővel kitisztulna a kezdeményekből egy új, friss, fordulatoss stílus, amely megszüntetné a sportnyelvnek 'mai alacsonyabbrendűségi helyzetét.

A még meglevő idegen sportműszavak dolgában még most is erős megoszolás tapasztalható nemcsak az újság írott magyaros nyelve és a közönség beszéde között, hanem magában a beszélt nyelvben is. Például *bicikli*-t sokszor mondunk, de csak *kerékpárverseny*-ről beszélünk; a *taccsbíró* bizony többnyire csak *taccsbíró*, nem pedig *partjelző*, de a *csatárok* már csak *partot dobnak*; az *ofszájd*-ot már alig értjük, mindenki *les*-t gyanít; a *centerhalf* nem él már, a *középfedezet* megölte; a *gól* azonban megmaradt, a helyette egy időben felkapott *dugó*, *fúró* szavak szerencsésje rövid volt. Ma már legföljebb felkiáltásokban halljuk: „Nagy *dugó* volt!” Ilyen helyzetekben nem is ártana őket többet használni a stílus élénkítésére.

A szavak sorsa, mint ez a pár példa is bizonyítja (számukat akár százra is lehetne szaporítani), teljesen a közönség szeszélyes, előre ki nem számítható ízlésétől függ, de ez nem jelenti azt, hogy teljesen a közönségre kell bízni az új magyar szavak megkedvelését, illetőleg elvetését, „ha élet-erős, úgysis megél!” jelszóval. Hasonlók lennének így ahhoz az anyához, aki kiteszi csecsemőjét az utcára, hogy valaki majd csak fölneveli. Ha kedves előttünk a magyar nyelv — már pedig kell, hogy az legyen — gondoskodnunk kell az új szavak sorsáról, támogatnunk kell őket, míg föl nem cseperednek és el nem pusztítják idegen ellenfeleiket.

Az idegen és a magyar szavak harcában a helyzet ma az, hogy az idegeneknek legnagyobb része a Nemzeti Sport

következetes szóhasználata révén a nyelvi tudat szélére szorult már, egy-két év alatt teljesen ki is lehetne őket gyomlálni még a nagyközönség nyelvéből is. Ennek azonban az a feltétele, hogy minden magyar sporttudósító fogjon össze, ne harcoljon a Népsport egyedül.

Átvizsgálva a budapesti lapok október 15-i számait, sajnálattal láttam, hogy itt-ott még most is találkozni olyan idegen szavakkal, amelyeknek magyar megfelelői már régen élnek, és általánosságban már csak azokat használják. Hogy néhány példát említsek: *derbi*, *derby* (Világ). A többi tíz lap *rangadó*-t, *bajnoki mérkőzés*-t írt. *Futball*, *futballista* — *labdarúgás*, *labdarúgó* helyett (Világ, Világosság). Évek óta először olvastam a *tabella* szót (Népszava), máshol a *bajnokság állása*, *vezet a bajnokságban* van. Lengyelországi *túra* helyett nyugodtan írhatott volna egyik lapunk *körutat* is. A Népsportban talált egyetlen *passz* szó erősen kír a magyar szövegből, különösen azért, mert más régebbi idegen szavak helyett csak magyarokat használ már: *ökölvívás*, *rajt*, *asztali tenisz*, *hajtókar*, *szöglet*, *partdobás*, *dancsol*, *szurkoló*, *kerékpár*, *fedezet*, *középcsatár*. Mind olyan szavak, melyek az utóbbi tíz év folyamán nyertek polgárjogot, és ivódtak bele a közönség tudatába. Mármost a nyelvi tudat szélére szorult idegen szók, ha egy-egy ilyen szórványos előfordulásban az olvasóközönség elé bukkannak, új életre kelnek. Mintegy injekciót kapnak az ismétlés által, nehezebben haloványodik el a nyelvi képük. Ezért valamennyi újság fogjon össze, fogadják el a Népsportban használt sportszak kifejezéseket, és egységesen használják is őket. Nem ér a Népsport munkája semmit, ha csak magára hagyva küzd, s amit egyik felől épít, a másik oldalon a több újság lerontja. A haladó irányt a Népsport képviseli. Kényelemszeretetből, ötlethiányból ne gáncsoljuk munkáját. A jó szándék a többi lapban is megvan, hiszen nem egy a *sport* szót *testeázés*-sel helyettesíti (Népszava, Világosság), jelezni akarván ezzel, hogy több sportág híreiről számol be a rovat — s ugyanakkor ellentmond önmagának, amikor a cikkben egyre-másra bukkannak föl az idegen szavak. Ezt az ellentmondást a magyar nyelv javára kell megszüntetni.

Sporteseményekről szóló tudósításokban azonban nemcsak idegen sportműszavakkal találkozunk, hanem olyan idegenszerűségekkel is, amelyek a közbeszédből kerültek bele az újságba. Az ilyeneket is ki kell küszöbölnünk, hogy a közönség nyelvét ne rontsuk. Pl.: A Haladás *imponáló* fölényrel győzött (*lehengerelő*, *ellenállhatatlan* fölény még többet mond; Új Szó). *Klassziskülönbséget* jelentő fölény. (Az egy vagy több fokkal jobban játszó csapat győzött) A bíró feltűnően *indiszponáltan* vezette a mérkőzést. (A bíró

máskor valószínűleg *jobb szokott lenni, feltűnően rossz napja volt, gyengén vezette* a mérkőzést stb. Ne féljünk egy kis szellemi tornától, szókereséstől; Kis Újság). *Kompenzációs ügylet* (azt hiszem, csak egyszerű *játékoscseréről* van szó, mint a szövegből később kiderül; Népsport). Ezek az idegenszerűségek a sportnyelvtől idegen területen is fertőznek, nem felelősek hát a tudósítók oly nagy mértékben használatukért.

Lehet, hogy lesznek néhányan, akik a felhozott példákat kis számuk miatt nem tartják eléggé bizonyító erejűeknek. Ezért szükségesnek tartom megjegyezni, hogy az anyagot egyetlen vasárnap sportjáról írt tudósításokból gyűjtöttem, s az adatok számát néhány hét alatt igen nagy mértékben lehetne szaporítani. Itt inkább csak figyelmeztetni szerettem volna az érdekelteket azokra a főbb szempontokra, amelyek szerint a sportnyelvet vizsgálni, gyógyítani, fejleszteni kell.

Szándékosan használtam az előbb a *srác* és a *meccs* szót. Él ugyanis az újságoknak többé-kevésbé irodalmi nyelve mellett egy alacsonyabb rendű sportnyelv is. A kettő meglehetősen különbözik egymástól.

Az irodalmi nyelv fordulatos, magyaros, az idegen szavakat, amennyire lehet, kerüli, művelői ugyanolyan hivatástudattól telítve vigyáznak a nyelv tisztaságára (helyesebben: kellene vigyázniok), mint a szépirodalom művelői, a költők és írók. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy a tudósítóknak is azokká lenniök. Az ő nyelvükből idéztem példáim első csoportját.

A másik réteg a közönség. Ennek a nyelve kevésbé tiszta; a srácok bizony inkább *taccsról, kornerről* beszélnek, és *boxolnak meg futballoznak a grundon* (lásd a „jasszos” példákat). De magam hallottam nem egyszer, hogy sok ügyes, talpraesett magyaros kifejezést is használnak játék közben, melyeket — éppen úgy, mint a „meccsek”-en hallható „bemondások”-at — az irodalmi sportnyelv is fel tudna használni stílusa élénkítésére. Tudósítóink, azt hiszem, tucatszám tudnák az olyan kifejezéseket idézni, amilyenekre gondolok. Válogassák ki belőlük a használhatókat és megfelelőket. Ebben a tudatos hatásbefogadásban látom egyetlen helyes módját annak, hogy a közönség nyelve benyomuljon az irodalmi sportnyelvbe.

Az irodalmi sportnyelv is hatással van a beszélt nyelvre. Például szolgálnak erre a már idézett magyar műszavak, amelyek igen szépen megmaradtak. A sajtó a céltudatos, következetes, magyaros szóhasználattal teljesen ki-szoríthatja a közönség nyelvéből a már úgyis alig tengődő

idegenszerűségeket. Ne engedje ki a sajtó a kezéből az irányítást. Az eredmények megmutatták, hogy a közönség ízlését lehet és kell is befolyásolni. Fogjon össze minden lap, és ne engedjen a jövőben „indiszponált” bírókat garázdálkodni a pályán. Egy már majdnem teljesen befejeződött munka sikeréről van szó, miért ne gyorsítsuk meg a végkifejletet, és miért ne a magyar nyelv javára döntsük el a harcot?

Kezdjen a Népsport újra csendes, de szívós mozgalmat a magyar sportnyelvért. Tűzzön ki szópályázatokat. Ajánlom magyaráításra első helyezettként a *pankrációs* szót. Ma rendkívül divatos, de mindenki csak annyit sejt róla, hogy valami kíméletlen, szorítsd-ahol-éred birkózóstílust jelöl. Azt hiszem, hogy a sportújságot egy ilyen pályázat még népszerűbbé tenné, a jutalom sokakat vonzana az olvasók táborába. Ezenkívül nagy mértékben növelné a sport iránti általános érdeklődést is. Egyszerre lehetne így a sport és édes anyanyelvünk ügyét szolgálni.

Reméljük, sporttudósítóink kiérzik sorainkból a jó szándékot: a magyar nyelv és a magyar sport ügyéért való őszinte lelkesedést; sorainkat nem tekintik gáncsoskodásnak, tanácsainkat pedig, ahol lehet, megfogadják.²

Fábián Pál.

Világnyelvi szólásmódok és magyar megfelelőik.

Minden nyelvnek tökéletes írásbeli és szóbeli tudása négy főalkatrészének alapos ismeretéből áll. Ezek: a helyekírás, a hang- és kiejtés, az alaktan és a mondat. De e négy összetevőnek együttes megléte még nem eredményezi azt, amit valóban magyaros, németes, franciás vagy angolos kifejezésmódnak nevezünk. Mi kell hát kiegészítésül e fő alkotóelemekhez, hogy gondolataink nyelvi közlésmódját igazán a magyar, a német, a francia vagy az angol nyelv szellemében fogantnak érezze mindeki? Ennek elérésére a szóláskészlet birtokbavétele is elengedhetetlenül szükséges. Vagyis csak akkor válik nyelvismeretünk kifogástalanná, ha az egyes nyelvekre olyannyira jellemző, sajátos szólásmódjaikat is könnyedén bele tudjuk foglalni írásunk meg beszédünk szövedékébe. A világnyelveknek ezeket a szólásmódjait csak akkor érthetjük meg teljesen, ha első pillantásra el bírjuk gondolni magyaros fordításukat is. Éppen tiszta, jó magyarságú fordításuk föltárása ennek a cikknek célja.

Ezek a szólások a nyelvek törzsfájának legérdekesebb hajtásai közé tartoznak. Lássunk mindennekelőtt olyan világnyelvi szólás-

² Források: Népsport 1946. okt. 14. (II. évf. 166. sz.), a Világ, Világosság, Szabad Szó, Új Szó, Szabadság, Szabad Nép, Hírlap, Kis Újság, Magyar Nemzet, Népszava 1946. okt. 15-i, keddi számaiban közölt tudósítások a vasárnap sportjáról.

módokat, amelyek talán csak egy-egy ragnak használatában vagy legfeljebb egy-két szóban térnek el magyar megfelelőiktől.

Ilyenek a németben: *Lass es bleiben! Hagyd abba!* — *Wir nahmen schon Stellung zu dieser Frage. Már állást foglaltunk ebben a kérdésben.* — *Ich überlasse es Ihrem Ermessen. Belátására bízom a dolgot.* — *Meine Möbel beanspruchen wenig Raum. Bútorom kis helyen elfér.* — *Er bringt mich ausser Rand und Band. Kíhoz a sodromból.* — *Mein Freund hat mir ein wertvolles Buch zum Geschenk gemacht. Barátom egy értékes könyvet adott ajándékba (vagy egy értékes könyvvel ajándékozott meg).*

A franciában: *La fièvre le tient. Láz gyötri.* — *Tu as dit une bêtise de fort calibre. Rettenetes ostobaságot mondtál.* — *Cela lui tient au coeur. Szívén hordja.* — *Mais, monsieur, cela se voit tous les jours. De uram, ez megesik mindennap.* — *Ce sont des personnes de haute volée. Ezek előkelő emberek.* — *Il a conclu un marché avantageux. Jó vásárt csapott.* — *C'est toujours la même litonie. Mindig a régi nóta.* — *Il prend les choses à la légère. Könnyelműen fogja fel a dolgot.* — *Ils marchaient bras dessus, bras dessous. Karonfogva mentek.*

Az angolban: *Please, write your name in BLOCK CAPITAL LETTERS. Írja le, kérem, a nevét nyomtatott nagybetűkkel.* — *My neighbour is a gentleman of 50 or so. Szomszédom olyan ötvenes úr.* — *I'll see you to the station. Majd kikísérem az állomásra.* — *I cannot keep up with you. Nem tudok versenyezni önnel.* — *Office life was not to her liking. Az irodai élet nem tetszett neki.* — *Hyde Park orators mount a platform when they want to make a speech. A Hyde Park szónokai emelvényre mennek fel, amikor beszédet akarnak mondani.* — *The telegram we received reads as follows. Az a távirat, amelyet kaptunk, így szól.* — *I hope you will have a good time here. Remélem, itt jól fogja érezni magát.* — *I wonder why he did that for. Kíváncsi vagyok, miért tette ezt.* — *The competition ended in a complete victory for us. A verseny a mi teljes győzelmünkkel végződött.* — *Listen to your better self. Hallgasson a jobbik énjére.*

Más idegennyelvi szólásmódok már sokkal erősebben elütnek magyar testvéreiktől, mint az előbb bemutatottak.

Ilyenfélék a németben: *Ich werde es durchführen, wenn's auch mein Tod wäre. Megteszem, ha addig élek is.* — *Er lieferte uns den Schuldigen aus. Kezünkre adta a bűnöst.* — *Sie stellt sich dumm. Adja a butát.* — *Hören Sie auf! Tun Sie es nicht! Hagyja abba!* — *Unsere Arbeiter machten schon Feierabend. Munkásaink már abba-hagyták a munkát.* — *Meine Haare stehen (steigen) zu Berge. Égnek áll a hajam.* — *Ich war zu jener Zeit sehr in Anspruch genommen. Akkortájt nagyon el voltam foglalva.* — *Ich hielt es für ratsam, die Dinge ihren Lauf nehmen zu lassen. Tanácsosnak tartottam, hogy ne avatkozzam bele a dolgok menetébe (hogy szabadjára engedjem a dolgokat).*

A franciában: *Il a le coeur dur comme un caillou. Kőszíve van.* — *Venons-en au fait, à la question. Térjünk rá a lényegre, a tárgyra.* — *On ne peut lui parler, tellement il monte sur ses grands chevaux. Nem lehet vele gyalog beszélni.* — *Voilà un homme comme*

il faut. Ez tisztességes (kifogástalan viselkedésű) ember. — Il fait une chaleur du diable. Pokoli hőség van. — Il a le nez au vent. Nagyon fenn hordja az orrát. — Le menteur et l'hypocrite sont du même calibre. A hazugot és a szenteskedőt egy, bordában szótték.

Az angolban: *I wish I could help you. Bár segíthetnék neked (vagy rajtad). — It looks like rain. Esőre áll az idő. — I got splashed all over. Egészen befröcskölt a sár. — The Oxford team held the upperhand throughout most of the game. Az oxfordi csapat volt az erősebb majdnem az egész mérkőzés folyamán. — This is London calling in the 41-meter-band. Itt London (beszél) a 41 méteres hullámsávon. — He was going to die. Halálán volt. — The telephone kept right on ringing. A telefon egyre csak szólt (csengett). — The speaker took the chair at a quarter to 12 o'clock. Az elnök (t. i. a képviselőházé) ³⁾ 12-kor nyitotta meg az ülést. — What can I do for you? Mivel lehetek szolgálatára? — Our next news will be broadcast at 8 hours to-morrow. Holnap reggel 8 órakor mondunk híreket újra. — Three years ago I had got deep in debt. Három évvel ezelőtt nagyon el voltam adósodva.*

Végül szép számmal vannak a nagy világnyelvekben olyan kifejezések is, amelyek teljesen különböznek szóállomány tekintetében magyar megfelelőiktől, vagy legfeljebb egyetlen szó révén tartják velük a külső, alaki rokonságot.

Ezek sorából emelem ki a németben a következőket: *Wir haben uns mit unserem Schicksal schon abgefunden. Már beletördöltünk sorsunkba. — Sie sind jetzt nicht dazu aufgelegt. Most nincs kedvük hozzá. — Er machte sich einfach aus dem Staub. Szó nélkül elillant (kereket oldott). — Wer viel schwatzt, lügt viel. Sok beszédnek sok az alja. — Uns allen kann Menschliches begegnen. Mindnyájunkat érhet baleset.*

A franciában: *Il a du savoir-vivre. Jó modora van. — Je m'en fiche. Bánom is én! — Il faut le tenir à quatre. Négy ember sem bír vele. — Il rit à s'en tenir les côtes. Hasát fogja nevetésben. — Pour se marier, il faut être deux. Kettőn áll a vásár. — Il a fait sauter la caisse. Sikkasztott. — Tel croit prendre qui est pris. Aki másnak vermet ás, maga esik bele. — Il parle français comme une vache espagnole. Keréke töri a francia nyelvet.*

Az angolban: *Reference books. Forrásmunkák. — Where do you get your suits made? Hol csináltatod a ruhádat? — From time immemorial. Emberemlékezet óta. — Nothing falls into the mouth of a sleeping fox. Senkinek sem repül a sült galamb a szájába. — Plough deeply and you will have plenty of corn. Ki mint vet, úgy arat. — No one is too old to learn. A jó pap holtig tanul. (Az utolsó angol közmondás értelme nem egyezik pontosan a magyaréval, inkább csak megközelíti.)¹*

Cikkemben pusztán mutatóba soroltam fel néhány német, francia s angol szólásmódot, valamint közmondást. Főtörekvésem az volt, hogy lehető legmagyarosabb fordításukat állítsam oda mel-

¹ Margalits Ede közmondásgyűjteménye ilyen közmondást is közöl a XVIII. század elejéről: *Nincs oly vén ember, ki nem tanulhatna* (704. l.). Ez a változat talán jobban összevág az angol alakkkal. *A szerk.*

léjük jelentésük megvilágítása végett. Minthogy magyar nyelvű külföldi rádióközlések és tömegesen megjelenő, hevenyészett szolgálfordítások ismét fokozzák a nyelvi fertőzés veszélyét, célszerűnek véltem fölhívni a figyelmet az idegen szólások magyar szellemű kifejezéseinek lehetőségeire és fontosságára. Szeretnék azonban rámutatni arra is, hogy a világnyelvek szóláskészletének biztos tudása két okból rendkívüli jelentőségű. Először azért, mert tökéletes ismeretük nélkül képtelenek vagyunk behatolni az őket beszélő népek gondolkodásába és szellemébe. Másodszor pedig azért kell, sőt érdemes jól ismernünk a világnyelvek jellegzetes szólásmódjait, mivel belőlük árad felénk legbőségesebben e nyelvek színessége, íze és zamata, de bennük nyilvánul meg legbeszédesebben egy-egy nép sajátos szemléletmódja, nyelvének érzelem-, gondolat- és hangulatközlő ereje is.

Láczter István.

Spájz és csuspájz.

A Magyar Nyelvőr legújabb füzetében (1946., 3. füzet) két cikk foglalkozik nyelvvédelmi kérdéssel, főképen az idegen szavakkal. Az egyik Gombos László cikke: „Purizmus és világnézet”. A másik Laczkó Gézáé: „Mi a nyelvvédelem?”

Mind a kettő óvatosságra inti a nyelvvédőket, igen helyesen, járjanak az arany középúton. Jobbára igazuk van. Laczkó azonban annyira „óvatos”, hogy szinte visszariaszt, ne is erőlködjünk, az idegen szavakat úgysem irthatjuk ki. Egyetlen példán mutatja be, mennyire hiábavaló minden magyarító igyekezet.

Ezt írja: „Sajnos, azt mondja a magyar: *spájz*, de eddig még nem sikerült rávenni a nyolemillió magyart, hogy egyetemesen *kamrát*, sőt *éléskamrát* mondjon helyette. Az afféle magyarítás, amely egy-szótagú szó helyett négy-szótagút ajánl, halvaszületett, bármily magyaros is.”

Ez azt jelenti, maradjunk meg a *spájz* szónál; örüljünk, hogy olyan rövid. Igen ám, de mit csináljak én és az a nyolemillió (nál több) magyar, akik már régen *kamrá-t* mondunk, avagy sose mondtunk *spájz*-ot? A kamra különben kétszótagú, nem négy, s még *kamara* alakjában is csak háromszótagú. (Én így szoktam mondani).

Gyerekkoromban, emlékszem, még a *spájz* járta Budán, meg a *kredenc*, *eszóágg*, *vájdling* és a *vasszerlejtung*, de ma már művelt magyar családi körben ezek közül legföljebb a *kredenc*-et hallani itt-ott, bizonyosságául annak, hogy mégsem olyan kiirthatatlanok ezek a jövevényiszavak. A köznyelv jórészt máris kiküszöbölte őket a főváros nyelvéből. Nem tudom, mi szükség rá, hogy külön visszanevetésítésre csábítsuk azokat, akik leszoktak már a *spájz*-ról, *fórcimmer*-ről és *gábelfrústükk*-ről, — vagy nem is beszéltek így soha.

De még ha igaz volna is, hogy az ötbetűs *kamra* szavunk kimondása több időbe kerül, mint a szintén ötbetűs *spájz* szóé, ebből az egy példából nem következik, hogy magyar szavaink általában másfélszerte (!) hosszabbak az idegennél. Márpedig Laczkó Géza ilyesmit mond. Idézem: „Tiszta purista szónoklat például jó

felével megnyujtaná a beszéd idejét s még dagályos is lenne. A nagyképűség nyelviekben — öl”.

Ime, tehát még dagályossággal és nagyképűséggel is vádolja azt, aki szabadulni igyekszik a nyelvünket elárasztó sok ezernyi idegen szó egyikétől-másikától. Kényeskedésnek érzi, ha valaki kerüli az ilyen — szerinte közkeletű — szót, mint ez a *spájz*. („A purista azonfelül hajlik a kényeskedésre” — írja).

Nem tudom, honnan veszi, hogy a magyar szó hosszabb az idegennél. Állítja, de nem bizonyítja. Nem is hiheti ezt komolyan. Hiszen mint kitűnő magyar író, fordító, szerkesztő (sőt mint kiadó is) bizonyosan jól tudja a maga tapasztalásából, hogy a magyar szöveg jóval rövidebb, kisebb helyet foglal el, mint a német.

Bármennyire igaz is — ezt én is vallo —, hogy a szófüzés fontosabb a szónál, a puristának csúfolt nyelvművelők nem szolgálták rá Laczkó Gézának erre a fölényes enyelgésére (szó szerint idézem cikkéből): „Kerüld a puristát, mert nincs elvi alapja eljárásának. Hasonló ő a kertészhez, aki minden áron gyomlál, ha nincs gyom, kihúzza a sárgarépát, kiirtja a rózsát, de nem veszi észre a válláig nőtt szamárkórót. A fűtől nem látja a gyeget.”

Sajnos, igenis van gyom elég, hiszen Laczkó maga is írja, hogy a vállunkig ér a szamárkóró. Csak győzzük irtani. Avagy bizony a *spájz* meg a *zokni*, *fuszekli*, *gríz* és *gersli*, *csuspájz*, *zaft* és *gar-nirung* szavakat megannyi „rózsató“-ként megkíméljük?

Ne csodáljuk ezek után, ha „gyakran közönnnyel találkozik“ a nyelvvédő mozgalom, az is, amelyet a Nyelvőr egyik szerkesztője — egészséges purizmus-nak nevez és megdicsér.

Ha egyik kezünkkel örökké visszavesszük, amit a másik kezünkkel adunk, ne lepjen meg minket, ha közönybe fullad törekvésünk.

Halász Gyula.

Egy százéves nyelvészeti érdekesség.

A nyelvtudománynak sokat vitatott kérdése, hogy az ősi nyelvekben mi volt a szókincs kialakulásának első állomása. Minek a megnevezésére volt előbb és inkább szükség: a tárgy- vagy a cselekvés-fogalmakéra, azaz melyik szófaj született meg elsőnek: a névszó (nomen) vagy az ige (verbum)? A nyelvészek abban a valószínű feltevésben állapodtak meg, hogy a nyelvek őskorában olyan szavak keletkeztek, amely a cselekvést is, a megfelelő tárgy fogalmát is jelentették, ú. n. nomen-verbumok (pl. a magyarban *lak*, *fagy*, *les*, *nyom*). A finnugor nyelvekben a további fejlődés, úgy látszik, névszói irányban haladt, ennek egyik jele és bizonyítéka nyelvünk jellemző, sok más nyelvtől élesen megkülönböztető sajátága: az, hogy a magyar mondatban névszó (főnév, melléknév stb.) is lehet önmagában állítmány. Pl. „Az asszony is *ember*. Az élet *szép*.”

Ennek a nyelvünkre jellemző lehetőségnek végsőkig való alkalmazását találjuk abban az elbeszélésben, amelyet száz évvel ezelőtt, az Életképek 1846. évi március 7-i, 10. számában (299—307) kéziratból közöl Széplaky Ferenc. A „rege“ (így nevezi) szerzője

Orosz Ádám egerszalóki lelkész, akkoriban neves hitszónok, egyházi író és dalköltő (1802—1872.). A bevezetés, amely ezt a „magyar nyelvészeti ritkaság”-ot ismerteti, elmondja, hogy Orosz Ádám már egri papnövendék korában „édes anyanyelvünknek buzgó pártolója volt”, s ekkor, 1825-ben, „a magyar nyelvnek vaskorában” írta közölt művét, egyetlen ige nélkül.

„Honunk nyelve — írja a közlő — minden más európaítól független... egyik legkitűnőbb sajátja azonban az ige nélkül írhatóság és beszélhetőség. A világhírű Mezzofanti ítélete szerint, kinek roppant nyelvészeti tudományában egy zavartalan Babel központotul, nyelvünk e részbeni eredetisége a legdíszesebb helyet méltán foglalja.”

Ezért „kedveskedik” az Életképek Orosz Ádám „ige nélkül természetesen könnyűséggel s bámulatos lágysággal kidolgozott” regéjével. Valóban, a több mint százéves nyelv régiségét nem számítva, szinte észre sem vesszük, hogy az igék hiánya bármi nehézkességet vagy homályt okozna a hét lapnyi szövegben, amelyet három versbetét is tarkít. Mindez nemcsak Orosz Ádám stílusjátékának leleményét, hanem a magyar nyelv gazdag lehetőségeit is bizonyítja.

A „regé” egyébként egy féltékenységi tragédia története, címe: „Ida, vagy a sír a pusztában.” Olvasóink számára, érdekességként, közlünk belőle mutatónba egy részletet, két jóbarát párbeszédét:

— Jó reggelt komám! mi az újság e tuskés-csanálos környéken? jó-e már a kökény? s fűzligeted mocsáriban sok-e a rucza és bíbic?

— A kökény is jó, a rucza is elég; de hová, hová te illy jókor? vagy éppen nekem e szerencse?

— Egyenest neked s nekem. Utam kis csel, és távozásom célja nem egyéb, hanem Ida hűségének próbája.

— Ida hűségének próbája? és miért kétes az előttd, barátom? ha igaz, hogy a hír szava sem hazug és csapodár mindig: akkor a te hölgyed ritka virág a maga nemében, a környék tüköre s példánya: — mert avagy mivel teltebb még az egymásnak irigy aszszonyi ajk is, mint Ida jó szíve- s fényes erényeinek dícséretével? S így vétek, Tiborcz! bizonyára vétek a te szándékod; mert ha a közhír szerint is Ida földi angyal: nagy a kétségem, ha nem az-e ő valóban is? Angyal hűségének pedig minék a próba és gonosz kísértés? — Vagy mi tehát szíved gyanújának alapja? Hogy szép ő, s mindenkihez nyájas? Óh, de ez helytelen s igen súlyny alap: mert a szép alma sem mindig férges, a szép hölgy sem rút mindegyik belől. Am, ki előtt az erény örökké szent, mint Ida előtt, a körül bizonyára hasztalan minden lépés és háló. — Vagy hol erre a példa? Hát... De minék a sok szó? Tiborcz, Tiborcz! Életünk sok öröminék ki más a kertésze, mint magunk? A gyanú szívünkben igen rossz mag, s ennek gyümölcse még rosszabb és keserűbb.

— Ej, barátom, sem ügyészre, sem papra most semmi szükségem... Egy szó mint száz, féltételem szent, a próba szükséges; mert akárhogy, akármiért, Ida hűsége kétes előttem. Ha csakugyan hív ő hozzám és igaz: akkor kétszeresen boldog ő, és én vele; ha pedig hűtelen és álnok: akkor mért fölösleges a próba? — Szemes ember-

nek jó a világ, és abban a te tapasztalásod még igen kevés; neked mind hó, a mi fehér, mind galamb, a mi szárnyas. Pedig nem igaz-e, hogy néha a pénz is kívül ezüst, belől pedig durva réz? — Tehát szót se többet szándékom ellen, különben méltó az a gyanú is, hogy Idának Ondi is szerelmes kedvence, mivel kétes ügyének olly igen hív védője előttem.

— Nono, komám! neked már az édes tej, a jó tanács is olaj a tűzre. Ha csakugyan erős szándékod a hűség próbája, annyi igaz, Ondi nem akadályod... — De minek e per közöttünk? Jobb a jó kedv a haragnál. Rajta hát! Jancsi, fegyvert és kopókat! s a mi még szükséges a vadászatra, ma ügyis jó az idő, erről apámnak ez a gyakori közmondása: „Jó időben jó a vadászat, ha sikertelen is.“

— Helyes, igen helyes szándékod, komám! Ez már igazán jó, inyem szerint való.

S így jó reggeli után Tiborc, ennek lovásza, s Ondi neki a véres mulatságnak, mellynek esthajnalon rettenetes a vége.

Íme, a hú Ida egyik dala:

Ó, mért irigye szívemnek
A délceg sors, mért kaján?
Mi öröme bús lelkemnek
Iszonyú örök baján?
Miért másé, nem a tiéd
Edes Abel! ez a szív,
Melly most, Tiborc, csak tenéked,
Egyedül csak néked hív?
Vas lánc között a hatalmas
Tömlöczben a szegény rab,
Kinek élete siralmas,
Nálam hányszor boldogabb!
Neki a remény elég ír,
Noha kétes élete;
De énnékem már csak a sír
Jobb sorsom új kezdete!

Közli: Kovalovszky Miklós.

SZÉLJEGYZETEK.

A hivatkozott rendelet.

Hivatalos nyelvünknek már szinte megcsontosodott kifejezése ez. Csak kevesen akadnak fönn rajta, pedig nagyon ellenkezik a rendes nyelvhasználattal. A *-t* vagy *-tt* képzős melléknévi igenév ugyanis vagy cselekvő, vagy szenvedő jelentésű (szenvedő jelentése a gyakoribb). *Tanult* ember az, *aki* tanult (cselekvő jelentés); a *tanult* szabály pedig az, *amelyet* tanultunk, amely tanultatott (szenvedő jelentés). *Világlátott* ember az, *aki* világot látott (látta a világot); a *látott* nevezetességek pedig azok, *amelyeket* láttunk. Ezt a mellékmondatos szerkezetet tehát: az a kérdés, *amelyet* vitatunk

vagy vitattunk — rövidebben is kifejezhetjük igenévvél így: a *vitattott* kérdés, de már ezt: az a kérdés, *amelyen* vagy *amelyről* vitatkozunk vagy vitatkoztunk — nem lehet így tömöríteni: a *vitatkozott* kérdés. Az a munka, *amelyet* elvállaltunk — szintén rövidíthető így: az *elvállalt* munka; e helyett azonban: az a munka, *amelyre* vállalkoztunk — nem mondhatom: a *vállalkozott* munka. Hasonlóképpen az a szegény beteg, *akin* szánakozunk, nem *szánakozott* beteg; azok az adatok, *amelyekre* támaszkodunk, nem *támaszkodott* adatok. Az efféle visszaható igéknek nem lévén tárgyuk, szóbanforgó igenévüket csakis cselekvő jelentésben lehet használni: a munkára *vállalkozott* egyén (*aki* vállalkozott a munkára). Beszélhetünk reményében *csalatkozott* emberről (*aki* csalatkozott reményében), de azt a reményt, *amelyben* csalatkoztunk, nem lehet *csalatkozott* reménynek mondani

Nyilvánvaló ebből, hogy az a rendelet, *amelyre* hivatkozunk vagy hivatkoztunk, szintén nem lehet *hivatkozott* rendelet. Ha a hosszabb, mellékmondatos szerkezet helyett a rövidebb, jelzős, ige- neves szerkezettel akarunk élni, más. átható, tárgyias ígét kell keresnünk: az *említett* rendelet vagy az *idézett* rendelet (az, *amelyet* említettünk, idéztünk). *Hivatkozott* rendeletet csak akkor emlegethetnénk, ha a *hivatkozik* tárgyias ige volna. Minthogy azonban nem rendeletet szoktunk hivatkozni, hanem rendeletre, éppúgy nem mondhatunk *hivatkozott* rendeletet, mint ahogy nem nevezhetjük *szövetkezett* célnak azt a célt, *amelyre* szövetkeztünk, *csodálkozott* dolognak azt a dolgot, *amelyen* csodálkoztunk, *nyilatkozott* ügynek azt az ügyet, *amelyről* nyilatkoztunk, *találkozott* embernek azt az embert, *akivel* találkoztunk.

Nem új megrovás ez (l. Zolnai Gyula cikkét: Magyar Nyelvőr L, 119), de nem árt, ha ismétljük, mert a hivatalos nyelv most is úgy tesz, mintha rendeleteket lehetne hivatkozni.

Nagy J. Béla.

Jelenleg.

A módhatározó *-lag, -leg* rag a régi nyelvben csak melléknevekhez járult hozzá. A nyelvújítás aztán derűre-borúra főnevekhez is hozzáillesztette őket. De már 1795-ben kigúnyolta Hunyadi Szabó Ferenc a *lilomlag, rózsálag, gyermekleg*-szerű csinálmányokat. Egy részük (*aránylag, esetleg, tettleg, színleg* stb.) eléggé gyökeret vert, úgynevezett nyelvi ténynyé merevedett. A *tényleg*-et azonban inkább csak a városi ember használja. A Kunoss Endre gyártotta *jelenleg* meg csupán papíron él, itt aztán bőségesen. Újságokból valók az alábbi adatok: „A *jelenleg* föllállított milícia azonban nem tekinthető e szervezet folytatásának.“ „... *jelenleg* U. Gábor dr.-al [helyesen: *dr.-ral*] és F. Alfréddal...“ „Nemcsak hogy voltam, [t. i. vőlegény] vagyok is! *Jelenleg* negyedszer! — ütött önérzetesen mellére Csákány Pista, az öreg szakaszvezető.“ Hát ennek fele se tréfa. A négy vőlegénységet elhiszem, de azt már nem, hogy Csákány Pista *jelenleg*-et mondott. Ha megtudná, mivel gyanúsítják, alkalmasint szakaszvezetői ékesszólásának teljes latbavevésével tiltakoznék a rágalmazás ellen. Nyilván *most*-ot vagy,

immár-t mondott, máskor meg a *mostanában*, *mostanság* kifejezést használja. Mind a három él a nép nyelvében, de ki tudjuk mutatni őket a régiségből, a XV—XVI. századból is.

Loványi Gyula.

Invadál.

Úgy vélekedik Benkő Dénes (Msn. XIII, 48) az *invázió* szóról szóló cikkekéskémmel (Msn. XII, 119) foglalkozó talpraesett fejtegetéseiben, hogy aligha tudok az *invázió* igei ősének, az *invadál*-nak befurakodásáról. Nem ismeretlen előttem sem ez az *invadállat*, ahogyan tréfásan nevezi. Igaz, az ismeretséget nem Benkő forrásának, az újságnak köszönhetem. Az én forrásom régebbi: három évszázados oklevelek. S mivel a szó újra megjelenése nincs tanulság híján, bemutatok adataim közül hármat. Mind a három Bethlen Gábornak 1621. március 22-i, Dóczy és Rimai portai követnek küldött utasításából való. Az utasítás idevágó részei ekképen szólnak: „Mindezeket az sok összezűrődött zavarodott minden országok állapotját azért írom és intimálom kegyelmeteknek, hogy értse bizonyosan egy szóval az egész Európának megbolondulását, fegyverben való öltözését és egymás ellen való hadakozását, melyet ha considerálunk, könnyen feltaláljuk, hogy az napkeleti monarchának soha jobb módja és könnyebb útja nem volt az keresztyén országok *invadálásában* mint mostan... *invadálására* indul az országoknak... az derék armada Lengyelországot *invadálja*...” (Török-magyarkori okmánytár I, 271, 275).

Az *invadál* tehát nem új jelenség nyelvünkben. Persze, újságjaink nem Bethlen Gábor levelezéséből merítették, hanem a német újságokból, és az *invadieren* képeire alkották az *invadál*-t. Kár, mert a fejedelem írásaiban nemcsak a korszokás megkívánta idegen szókra bukkantak volna. Megnyílt volna előttük a tősgyökeres magyarság egyik örökbecsű tárháza is.

Loványi Gyula.

A meggyilkolt tovább él.

Egy 1947. január 8-i újságszámnak „Rejtélyes *gyilkosság* a Beresényi-utcában” című közleményében olvashattuk: „...A verekedés hevében az egyik fiatalember előrántotta pisztolyát, és a társaságban lévő asszonyt hasbalötte. A *gyilkosság* után a három fiatalember kifutott az utcára, ahol eltűntek. Kézrekerítésükre, valamint a súlyosan sérült asszony tartózkodási helyének kiderítésére megindult a nyomozás.” — A mostani nyelvhasználat szerint *gyilkos*-nak azt nevezzük, aki megölt valakit, és csak az olyan cselekményt mondhatjuk *gyilkosság*-nak, amely az áldozat halálával végződött. Az utóbbi időben ismételtlen találkoztam olyan újsághírral, amely *gyilkos*-ról, *gyilkosság*-ról, *meggyilkolt*-ról beszélt olyan esetben is, amelyekben nem történt halálozás. A Beresényi-utcai ügyet különben még akkor sem lehetett volna *gyilkosság* nak nevezni, ha a hasbalötte nő valóban holtan maradt volna ott: nemcsak a jogi műnyelv, de a köznyelv szerint is *emberölés*-nek kellene mondani, mert hiszen ha valaki tud magyarul, a *gyilkosság* fogalmába bele-

foglalja, — ahogy a nyelvtörténeti adatok szerint a régi magyar is belefoglalta, — az aljas, elvetemült indok mozzanatát is.

De miért lett az újságban *gyilkosság*-gá az, amiről — meg vagyok győződve — a hírszerző is tudja, hogy nem gyilkosság? Azért, mert azt képzeli a közlő úr, hogy a nyelvhasználatba ütköző szócsavarintás árán nagyobb szenzációvá lehet felfújni a riportot. Pedig azt hiszem, ellenkező hatást ér el: felbosszantja szerencsére még ilyen tekintetben túlnyomó többségben levő ép nyelvértékű olvasóit. — Hasonlóképen a szenzációgyártás termékeként írnak újságokban nem egyszer *megverés* helyett *agyonverés*-t, *meglő* helyett *agyonlő*-t. Mintha az *agyon* határozószó, az *agy* a. m. „fej” főnév -n ragos esete, már századok óta nem a „fejen, fejbe” értelemből fejlődött „halálra, halálosan” értelemben volna járatos.

Az idézett közleményben még egy, fogalmazásbeli hibát is megróhatunk: „a három fiatalember kifutott az utcára, ahol *ellúntek*.” Helyesen: *és eltűnt*.

Pais Dezső.

Vigyázzunk a vonalainkra!

Loványi Gyulának egy cikke (Msn. XII, 5) ismerteti a *vonat* szó multját, s nyomon kíséri jelentésének változását. Céloz arra is, hogy újabban annyira elburjánzott, hogy egyik leggyakrabban használt szavunk lett. Egy tucatnyi szó jelentésbirtokát és szerepkörét megkaparintotta, kisajátította és felszívta megába.

A dolog a politikában kezdődött. Ugy emlékszem, Gömbös Gyula használta először a *mellbőség* mint közéleti előny mellett a képzőművészet és a művészeti bírálat szótárából vett *vonatvezetés* szót, *politikai vonatvezetés* kapcsolatban. Ennek édestestvére a politikai *irányvonal*, amelyet egy állam, kormány vagy párt követ. „Politikai *irányvonalunkat* tömegeinkkel együtt állapítottuk meg” — írja egy pártlap. A kifejezés szemléletes, jó, semmi kifogásunk ellene. A hiba ott van, hogy a *vonat* hamarosan irányt tévesztett, helyesebben vesztett: politikai összejöveteleken az emberek az egyszerűség kedvéért már csak arról beszéltek, hogy helyese-e a párt *vonala*, ez vagy az a párttag vagy vezető ismeri-e, tartja-e a *pártvonal*-at. Ekkor kezdődött a *vonat* „virágzása” (nyugodtan leírhatunk ilyen képtelenséget, a *vonat*-al kapcsolatban minden lehetséges). Nemcsak a politikai *körök* szokincsében virul, ahol világnézeti *síkon* állapítják meg a *pártvonalat* (Dugonics Andrásnak örülne a szíve, ha látná, hogy mértani műszavai milyen gyakoriak és népszerűek a közbeszédben), hanem cikkeken, beszédekben, sőt a mindennapi életben is lépten-nyomon beléje botlunk, a legkülönfélébb jelentéshasználatban. Íme, néhány sebtében összegyűjtött példa (zárójelben az elősdi *vonat* kizorított helyes szó vagy kifejezés):

„A külügyminiszterek tervezetét politikai *vonaton* (*vonatkozásban*) három javaslattal súlyosbította a párisi konferencia.” — Egy rendeletből: „...vöröskeresztes *vonaton* (a Vöröskereszt *révén*) is segítséget szerezzen az ifjúságnak.” — Színházi bírálatban: „Létraz inkább Feydeau-Verneuil sokkal könnyedébb [!], frivolabb *vonatait* (*irányát, módszerét, stílusát*) követi.” — Törvénytudósításban: „A vád egyik *vonatán* (*pontjában*) kénytelen állást foglalni a szak-

értékkel szemben". — „A harmadik *vonat* volt a többi ellenállási csoporttal való érintkezés felvétele" — olvassuk egy újságcikkben a magyar ellenállási mozgalom *céljai*-ról. A mondat ebben a fogalmazásban — az érintkezés felvétele mint „*vonat*” — nyilvánvaló értelmetlenség. A legtöbb ember azonban a nélkül beszél és ír, hogy komolyan gondolkoznék. Az a fő, hogy stílusunk korszerű, divatos legyen. — A *vonat* divatja pedig már vidékre is eljutott. Legalább is ezt olvassuk egy dunántúli falucsukából keltezett újságtudósításban: „Egy Pesten is szolgált próbarendőr többet tud *rendőri vonalon*, mint a vármegyei kapitány” — mondja a falucska rendőrpárancsnoka. Nyilván azt akarta kifejezni, hogy *nagyobb a rendőri szak-tudása*.

Úgy hiszem, a *vonat* népszerűségének és elterjedésének még egy forrása van, a technikai nyelv. Beszélünk *vasútvonalokról*, *vil-lamos vonalokról*, a türelmetlen telefonáló szidja a központot, hogy nem kap *vonatot*. Nagyobb távbeszélőállomásoknak *mellékvonalai*k is vannak, a rendőrséget és az őrszobákat külön, *rendőri vonalon* is fel lehet hívni. Ezeknek a kifejezéseknek nyelvi szerelelete világos, természetes. Nyilván hasonló példák hatására keletkeztek az ilyen kifejezések: *rendőri (rendőrségi) vonalon* elintézte a dolgot (a *rendőrségen* vagy a *rendőrséggel*), *szociális vonalon* szép eredményeket ért el (*társadalmi v. szociális téren, vonatkozásban*), *ifjúsági vonalon* dolgozott (*az ifjúság körében, ifjúsági szervezetekben*). Van azonban már *tanügyi, színházi, gazdasági* s ki tudja, hányféle *vonat*. Használatukat majdnem mindig könnyen elkerülhetjük, ha a mondatban megfelelő szóval élünk helyettük. Ehhez azonban egy kis nyelvi ízlés, választékosság, a gondolkodás és kifejezés önállóságának ösztöne szükséges. De lusták vagyunk gondolkozni, s szellemi tuncaságból szürke és gyakran ostoba, de kényelmes közhelyek *vonatára* siklunk. Az effajta nyelvszegényítés, nyelvszürkítés nemcsak a magyar nyelvnek, hanem szellemünknek is egyik legnagyobb veszedelme. Küzdjünk a közhelyek ellen!

Végül beszéljünk a *női vonalokról* is. A hölgyek akkortájt fedezték fel, hogy *vonataik* vannak, amikor megszületett az *dram-vonat*, s miután a gépkocsiktól a fogkeféig a maga képére alakította a világot, divattá, hóborttá vált, mint a legtöbb újítás. Ettől kezdve nem a sudár *termet*, a karesú *alak* volt a nők vágya és eszménye, hanem a *vonat*. Koplaltak, szenvedtek, nem kíméltek költ-séget és fáradságot, csakhogy *megőrizték vonataikat*.

Példájuk lebegjen mindig előttünk: *Hölgyeim és uraim, vigyázzunk a vonatainkra!*

Kovalovszky Miklós.

Egy ige páfördulása.

Mióta a közellátás biztosítása végett árukészleteket kell télire gyűjteni, divatos szó lett a *tárolni* ige. Ezt az igét (Bárczi Géza Szófejítő Szótára szerint) Ballagi Mór szótározta először 1890 ben, cselekvő tárgyias jelentéssel; ugyanígy találjuk Sauvageot magyar-francia szótárában és Balassa értelmező szótárában is (A magyar nyelv szótára). Valószínűleg a nagykereskedelem nyelvéből került

az újságokba; kedvvel használják, a tudósítás szakszerűségének bizonyítékaként, de a megfigyelt példák szerint rosszul.

A *tárol* ige minden magyarul tudó embernek azt jelenti: ‚[el]raktároz, összegyűjt, felhalmoz, raktárba (készletet) gyűjt‘. Jelentése tehát tárgyas. Mégis gyakran olvasunk a lapokban ilyen mondatokat: ‚A Hunyadi-téri vásárcsarnok pincéjében télire 50 vagon burgonya *tárol*.‘ ‚Az Ausztria szovjetövezetében *tároló* magyar javakat visszakapjuk.‘ ‚Ezek a gépek most külföldön *tárolnak*.‘ Első olvasásra sajtóhibának véljük a dolgot. Az első mondatban ösztönösen egy *-t* tárgyragot teszünk a *burgonya* szóhoz. De még akkor is hiányzik az alany! ‚A Hunyadi-téri vásárcsarnok‘ esetleg az lehetne, de a közvetlenül utána álló ‚pincéjében‘ szó ezt a feltevést lehetővé teszi. Egy következő mondat azonban megerősíti, hogy a *szedő* nem hibázott, a mondatot úgy kell olvasnunk és értenünk, ahogy van. Tehát: *a burgonya tárol*, vagyis *a burgonya* az alany. Az a gyanú merül fel ugyanis a továbbiakban, vajjon ‚nem romlott-e a pincében *tároló* burgonya‘. A tudósító tehát a *tárol* igét nyilván nem tárgyas, hanem tárgyatlan értelműnek érzi, s így használja ‚van, együtt van, el van raktározva, össze van gyűjtve‘ jelentéssel. — Ezt a furcsa, szokatlan jelentéshasználatot azonban megcáfolja két másik mondat, amely a *tárolt mennyiség*-ről és a *tárolt burgonya*-ról szól. A kapcsolat itt világosan cselekvő, tárgyas igeire utal, jelentése: ‚[el]raktározott, összegyűjtött, eltett, felhalmozott‘. Egy másik lap cikkében jó példát találunk a szó helyes használatára: ‚Burgonya nem kapható pillanatnyilag. *Tárolják* télire.‘ Az újságírók egyelőre haboznak, melyiket szeressék a két változat közül. Tetszik nekik a *tárol* újszerű, de teljesen helytelenül értelmezett jelentése. Pedig a *tároló burgonya* értelmetlenség, mert nem a burgonya *tárol*, hanem a burgonyát *tárolják*, ennél fogva *tároló* burgonya nem lehet, csak *tárolt*. A jelentésváltozás oka nyilván az, hogy a német *lagern* ige azt is jelenti: ‚raktároz valamit‘, de ezt is: ‚raktáron van valami‘.

Hasonló száznyolevanfokos jelentésfordulat megy itt is végbe, mint az *ural* ige esetében. Ennek is eredeti jelentése ez volt: ‚urának fogad, ismer el‘, csak később lett ‚uralkodik‘ értelme, s emez ma már teljesen kiszorította az elsőt. Ha most az elején nem ügyelünk, így járunk a *tárol* igével is.

Kovalovszky Miklós.

Árdrágító, árdrágítás, árdrágít.

Ha napjaink száz leggyakrabban használt szavát összeállítanók, a címben jelzett szavak bizonyosan közéjük kerülnének. Mármost az a kérdés, helyes alakulások-e ezek a szóösszetételek. Kétségtelenül alárendelő, mégpedig tárgyas összetételek. Mindháromnak közös vonása, hogy a tárgyesetet feltüntető *-t* rag hiányzik, — az *árdrágító* és *árdrágítás* alakulatokban összetételeink törvényének megfelelően, az *árdrágít*-ban kevésbé szabályosan.

Ami e szavak jelentését illeti, az *áremelés* fogalma van meg bennük, mégpedig a törvényellenes módon való áremelésé. De a magyar nyelvhasználat szerint ugyan mi mást lehet még *drágítani*, mint *arat*? Semmit! Így tehát e szóösszetételek pleonazmusok,

felesleges szóhalmazások, amelyeket ki kell irtani nyelvünkől. Az *árdrágítás* modern alakulat, és nyilván nem a nép nyelvérzéke, hanem ríktó címszavakat hajszoló „zsurnaliszták” hozták világra.

Az *árdrágítás* helyett tehát használjunk *drágítás*-t, és így tovább.

Ha nyelvünk történetére vetünk pillantást, szintén igazolhatjuk, hogy az *árdrágítás* pusztá szószaporítás.

Molnár Albert 1611., 1621., 1708. évi kiadásában ezt találjuk: „*Búzadrágító*: Dardanarij“. Az 1621. éviben „*Drágás*: Care omnia vendens, cari aestimans“ van. — Páriz Pápai 1708. évi kiadása, valamint ennek Bod Péter-féle átdolgozása (1767., 1782., 1783.) ugyancsak mindkettőt tartalmazza, azonkívül közli: „*Drágán tartani*: Justo carius indicare.“ — A *drágás* jelentése teljesen megfelel a mi *árdrágító*-nk fogalmának.

A Magyar Tudós Társaság 1838. évi Magyar és Német Zsebszótárában: „*megdrágít*: theuer machen, vertheuern.“ — A Balassa-féle Magyar Nyelv Szótárában (1940): „*drágít*: az árat emeli, drágábbá tesz valamit.“

Jogosult az *árat emel* kifejezés, mivel az *emel* szóval nem feltétlenül *árat* társítunk. — Figyelemre méltó különben, hogy Imre Sándor „Idegen és hibás szólások bírálata“ című (1873-ban megjelent) munkájának 121—2. lapján azokról a szóösszetételekről írva, amelyek a szóvonzat törvényét a tárgyrag elvonása által megsértették, a példák között említi az *áremel* szót is.¹

Pándi Pál.

SZEMLE.

Az új tankönyvek magyarsága.²

Folyóiratunk már címében kitzúzte célját: Magyarosan! Beszéljünk és írjunk magyarosan! Drága, szépséges kincsünket, anyanyelvünket védenünk kell az állandóan felbukkanó és bojtorkánként rátapadó magyartalanságoktól. Olyan kevés kincse van népünknek, annyi mindent elpusztított az esztelen háború; de abból, ami megmaradt, és ami a miénk, csakis a miénk, anyanyelvünk a legdrágább. Kötelességünk, hogy megóvjuk ezt a nyelvet minden támadástól, amely szeplőtlensége és szépsége ellen tör. Hivatást töltünk be, ha rámutatunk a közkeletű hibákra, azokra a rút idegeneserűségekre, amelyek megfojtani igyekeznek a magyar szóban a magyar lelket.

Különösen nagy hivatás vár a tankönyvírókra. Hiszen műveik az ifjúság kezébe jutnak; azok olvassák tehát őket, akiknek fogé-

¹ Az indokolatlan, jogtalan *áremelés* megkülönböztetésére helyesnek találjuk a *drágít* szó használatát. Az *árdrágító* stb. összetételeket azonban a szerző indoklásával ellentétben nem pleonazmus-voltok miatt érezzük helytelennek, hanem azért, mert nem az *árat*, hanem az *áru* *drágítják*: a zsír lett drágább, nem az ára (vö. Molnár Albert szótárának adatát). *A szerk.*

² Szándékunk, és úgy hisszük, kötelességünk is, hogy az új tankönyvekkel nyelvhelyességi szempontból foglalkozzunk. Megjegyzéseink talán hasznosak lesznek a végleges tankönyvek szerzőinek. Kérjük ehhez a munkához első sorban tanító és tanár olvasóink segítségét. *A szerk.*

könyv lelke legkészségesebben szívja magába az új hatásokat. Ők a tankönyvben olyan tekintélyt látnak, amelynek minden sora és szava jó. Azaz: jónak kellene lennie! Most — egészen öletszerűen — kiragadunk egy valóban jó tankönyvet a sok közül (Kosáry Domokos: Magyarország története az őskortól a szatmári békéig), és megnézzük ebből a szempontból: nem vét-e a kitűnő szerző a magyar nyelv tisztasága ellen?

A tankönyvnek 4. lapján olvassuk: „*Ennek ellenére is tévedés lenne* azt hinnünk, hogy a magyar történetet *egyszerűen* a földrajzi alaptényezők határozták meg. A természet lehetőségeket nyújt“. Első megjegyzésünk: A *dacára* helyett használt *ellenére* is mesterkélty; egyszerűbb és magyarosabb a *mégis* ellentétes kötőszó. Másodsor: a *lenne* a jövőre vonatkozik, nem a jelenre; helyesebb tehát: *volna*. Azután az *egyszerűen* a német *einfach* mása; a magyaros kifejezés itt a *csupán*. A finomkodó *nyujt* helyett is jobb itt az *ad*, mert ebben nincs benne a német *bieten*, *darbieten* mellékíze. Mennyivel helyesebb tehát az említett két mondat így: „*Mégis tévedés volna* azt hinnünk, hogy a magyar történetet *csupán* a földrajzi alaptényezők határozták meg. A természet lehetőségeket *ad*.“

A 7. lapon a következő mondatot látjuk: „Ilyen fejletlen termelőerők *mellett* aránylag nagyobb terület is csak kevés embert tud eltartani“. Megjegyzésünk: A *mellett* használata itt németes. A német *bei* elüljáró t. i. kifejezheti ezt a gondolatot is: *ha így van*, a magyar *mellett* azonban nem. A magyarban külön mondatot kell szerkesztenünk: *Ha* (vagy: *Ahol*) *a termelőerők ilyen fejletlenek*, vagy pedig: *Ilyen fejletlen termelőeszközökkel*.

A 10. lapon újra találkozunk a *mellett* hibás használatával. A nomád birodalmak kialakulásáról van szó: A különféle népek könnyen egyesülhettek egy birodalommá, mert „...népi egyéniségük, nyelvük, belső szervezetük megmaradt e rugalmas kapcsolat *mellett*“. Helyesen: „...népi egyéniségük, nyelvük, belső szervezetük *megmaradhatott* [itt ugyanis a lehetőséget hangsúlyozza a szerző] ebben a rugalmas *kapcsolatban* [vagy *szervezetben*]“.

„A magyarok még a 10—11. századi *íróknál* is türk néven szerepelnek“, olvassuk a 11. lapon. Ez a raghasználat is németes. A német mondja: *ich lese bei Schiller*; a magyar *Schillerben* vagy *Schillernek valamelyik művében* olvas valamit. Így kell tehát helyesbíteni az idézett mondatot: „A magyarok még a 10—11. századi írók *műveiben* is türk néven szerepelnek“. De valójában nem is *szerepelnek* a magyarok, hanem — egyszerűen és magyarosan szólva — az írók türk néven *emlegetik* őket.

A *-lag*, *-leg* raggal a német *-lich* képzőt utánozzuk. Könyvünknek 19. lapján is látjuk: *pillanatnyilag* (vagyis *augenblicklich*). Magyarosan: *abban* vagy *ebben* a *pillanatban*, *akkor éppen*, *most éppen*.

Sokan azt mondanák talán, nem kell ennyire túloznunk a nyelvtisztítást. Valóban, úgy érzem, olyan hibákra is rámutattam, amelyek fel sem tűnnek a közhasználatban. De nem szabad engednünk! Minden magyartalanságot és nyelvi helytelenséget üldöznünk kell, mert, csak így óvhatjuk meg féltett kincsünket: anyanyelvünket.

Batizi László.

Lapszemle.

Köznevelés. 1945. szeptember 1. — **Lavotha Ödön:** Anyanyelvi oktatás. Az anyanyelvi oktatás reformja legalább olyan fontos, mint a földreform volt! A magyar társadalom nem tud magyarul. Hivatalos iratok elszomorító magyarsággal szerkesztett szövege a bizonyosság erre. A nagyközönség sem tud anyanyelvén. S az iskolákban megírt dolgozatok bizonyítják, hogy a vezetésre készülő emberek is mekkora tájékozatlansággal állanak a papír előtt. Meg kell tanítanunk társadalmunkat beszélni, fogalmazni! Először persze helyesen írni. Mesterünk Kosztolányi, Móra, Móricz és Ady legyen. Idegen országokban az anyanyelv a legnehezebb tantárgy. Nálunk éppen fordítva van. A magyar nyelv óraszám a középiskolákban sokkal kevesebb, mint az idegen nyelveké. Pedig ha majd tudunk magyarul, idegen nyelvekben is nagyobb haladást tehetünk. A nyelv az első kincs, amelynek birtokában az ember a közösség tagja lesz. És talán az egyetlen, amely ebben a közösségben megtartja. A kollektívum legerősebb vára. Legalkalmasabb, s szinte egyedül képes arra, hogy öntudatos magyarrá neveljen. A háború megmutatta, mennyire hadilábon állunk az élet-szemlélettel. A magyar népet nem tanították öntudatra. Nem adták neki olyan műveltséget, amelyet megemészthetett volna. Német módra főzték meg neki a magyar nyelvtant is. Az anyanyelvi oktatás feladata az, hogy megtanítsa gondolkodni, mégpedig magyarul. Tanítsuk az anyanyelvet a középiskolák alsó négy osztályában legalább heti 8 órában. Magyar szellemiségű tanárra is szükség van, s míg ennek bőségében nem leszünk, legalább jó tanónyvünk legyen.

Szabad Szó. 1945. december 14. — **Nyelvészkedés** közben. Megrovás Szép Ernőnek egy nyelvészkedő cikke ellen: Sz. E. három vadhajtást nyeseget a magyar nyelvről. A szándék a legtiszteletreméltóbb; sokkal kevésbé tiszteletreméltó az, hogy a jóindulatú cikk tele van olyan helytelenségekkel, amilyeneket irtogat. Pl. *azt teszi*, magyarul: *azt jelenti*. *Előkelőnek* a középfoka *előkelőbb*. *Előbbkelő* az, aki előbb kelt fel, mint... *Tanulni* vagy *megtanulni* lehet, de nem *eltanulni* [?]. „Egy tájszó így szól...” A tájszó nem *szól*, hanem *hangzik* [?]. A *lebüntetni* útálatos pestiesség. Helyesen: *büntetni* vagy *megbüntetni*. A nyelvújítást nem *űzik*. *Űzni* azt jelenti: *üldözni, követni*. Rossz szóképek ezek: *űzték* a foglalkozást, az ipart. Örülünk a nyelvtisztogatásnak, de amíg megtisztogatunk három szót, ne maszatojunk össze egy féltucatot.

Új Ember. 1945. október 28. — **Rónay György:** A nemzeti hagyományok. Miközben népünk lelki újjáépítését hangoztatjuk, egyetlen komoly eszközt sem bocsátunk a sajtóban a lelki újjáépítés szolgálatába; s az új szövegek alatt változatlanul vígan tovább tevékenykednek a régiek, s folyhatik tovább a reális tartalmukat elvesztett vagy egyáltalán el sem nyert szavak és fogalmak rémuralma, az a borzalmas kaos, amely nem kis részben

volt oka annak, ami a közelmúltban történt. Sajnos, meglehetősen elszoktattak bennünket a magunk nyelvtől. Stílusunk a századok folyamán simább és hajlékonyabb lett ugyan, de szegényebb is, szürkébb, jellegtelenebb, — elszoktunk a fogalmazástól, közhelyekben írunk és gondolkodunk.

Új Idők. 1945. 2. sz., augusztus 11. — Trócsányi Zoltán: **Probléma**, hogy továbbra is fennmaradjanak-e a purista társaságok, a purista folyóiratok, amelyek a nyelvet védik az idegen szavak betolakodása ellen. A nyelvvédő társaságok édestestvérei a fajvédő társaságoknak. Mintha tiszta „turáni“ vér csörgedezne ereinkben, mintha nyelvünk makulátlan szittya nyelv volna. A fajgyalázás gondolata teuton agy torzszülöttje, a nyelvgyalázást is Teutoniában találták ki. A germán „öntudat“ teremtette meg Németországban a fajvédő és nyelvvédő mozgalmakat, társaságokat és folyóiratokat. A magyar sovíniszták átvették a „náci“-eszmét. A régi magyar nyelv sohasem tiltakozott az idegen szavak befogadása ellen. Ezrivel fogadta be a jövevényszavakat. 1946. 12. sz. — Déry Tibor: **S. O. S. A magyar nyelv kiált segítségért**. Ha nem hallgatjuk meg, elpusztul. Egyetlen javunkat veszíténők el vele, amelyet idegen segítség nélkül tudunk helyreállítani. Mind rosszabbul beszélünk és írunk, lassanként megöljük a nyelvet. Mint egy hű és pontos tükörben, nyomon követhetjük a nyelvben a közszellem és erkölcs ijesztő hanyatlását, az ízlés süllyedését, a lelki és társadalmi fegyelem felbomlását. A nyelv az arenál is hűségesebb tükre a léleknek. Soha olyan formátlanul, hibásan, lomposan még nem beszéltek az emberek, mint manapság. A napisajtó stílusa maga a pongyolaság, híreiben egymást érik a legsúlyosabb nyelvtani hibák, fültépő magyartalanságok. Hirdetése mintha az ízlés szemeteskosarából dőltek volna ki. A mozi sem marad el a romoltság versenyében, a képfeliratokat, kísérőszövegeket a nyelv legádázabb ellenségei találják ki. A rádió az újságírói stílus könnyelműségét az előadás henyeségével tetézi. A könyv is megteszi, amit tehet, hogy minél alaposabban megrontsa a nyelvet. Az utóbbi évek fordításai, kevés kivétellel, szegyenletesek. S a sorhoz csatlakozva a hivatalos hirdetések, a faliújságok, a politikusok, sőt a tudós előadók is nyomorítják a nyelvet. A nemzet nyelvében él. Ha nem akarjuk, hogy első öngyilkossági kísérlete után még egyszer kardjába dőljön, fegyelmezzük eszméletünket is. A magyar társadalomnak az újjáépítés és önnevelés feladatát a nyelvre is ki kell terjesztenie. Országos erőfeszítésre van szükség. Az írók és újságírók létesítsenek önvédelmi szervezeteket a nyelv megvédésére. Hívják segítségül az Akadémiát s a nyelvvédő társaságokat. Keressenek megértést és munkatársakat a közhivatalokban. Az irodalmi folyóiratokat szorítsák rá éber, kíméletlen bírálatra. Hívják segítségül az olvasót is, fogadják munkatárssá. Igyekezzenek magához téríteni a nemzet elalélt nyelvi lelkiismeretét, amely ikertestvére az erkölcsi érzéknek.

Új Magyarország. 1945. szeptember 4. — Déry Tibor: **Nyelvvédelem — „fajvédelem“?** Trócsányi Zoltán az

Új Idők-ben a nyelvvédelmet a fajvédelemmel azonosítja, s elmasztalja: az egyik is, a másik is germán találmány, tehát pusztuljon. Ezt a gondolatot elvetem, mert nyelvvédő társaságaink a magyar nyelvet épp az elnémetesítés ellen védtek. Nemzetköziesség, illetve sovinizmus kérdése-e a nyelvvédelem? Lehet-e jó hazafi az, aki nem védi meg nyelvét az idegen nyelvek ellen, s fordítva, „internacionalista“ létére illő-e, ha valaki tiltakozik az ellen, hogy édes anyanyelve idegen nyelvekkel fajtalanokdjék, s magatartásában, erkölcsiében egyaránt háttal fordítson önnön hagyományainak? Igaza van Trócsányinak, sok jövevényszavunk van. Nyilván megbizhatunk a nyelv természetes erejében, amely előbb-utóbb kilöki magából az idegen, át nem hasonlítható anyagot. Mégis több nyomás okom van rá, hogy meg legyek riadva. Az egyik az a példátlan henyeség, elképesztő gondatlanság, könnyelműség és felelőtlenység, amellyel mindazok bánnak a nyelvvel, akiket mesterségük vagy hivataluk a nyilvánosság előtt gondolatközlésre jogosít fel. A világnak alig van még egy olyan nemzete, amelynek értelmisége oly hibásan, oly erőtllenül használná a maga nyelvét, mint a magyar polgárság, megfertőzve mindazokat, akik vele érintkezésbe kerülnek, s megrontva a maga és más gondolkodását. Az idegen, első sorban a német nyelv a szerkezetében kezdte ki nyelvünket, megbénítja nemzőerejét, továbbfejlődésre, szaporodásra mind alkalmatlanabbá teszi. A magyar nyelv, elmém házas társa, szemem láttára fonyad és sorvadozik. Riadalmam másik, kisebb oka Tolnai Vilmos szótára: 6000 olyan közkeletű idegen szót sorol fel, amelynek javarésze nem szókincsünk tényleges hiányait pótolja, hanem a magunk ép és árnyalatos szavait szorítja ki a használatból. Hat-ezer szó: háromezerrel az átlagpolgár átlagos szókincsével szemben! Nemzetköziesség, illetve sovinizmus kérdése-e a nyelvvédelem? Magamat kínálom fel kísérleti állatnak. „Nemzetközi vagyok“, hat nyelven olvasok, három nyelven beszélek, életem negyedét külföldön töltöttem, s mégis a magyar nyelvet tekintem legnagyobb földi kincsemnek, s minden porcikámmal tiltakozom megrontása, csúffátévése, elárulása ellen. Mesterségem szerszáma, tisztának, tündöklőnek s tökéletesnek szeretném látni; gondolataim televénye, gazdag, mély és termékeny legyen; képzeletem kertje, ezért nyesegetek, ojtok, dugványozok benne, s igyekszem áttekinthető rendet teremteni lélekző sűrűjében. Az egyetlen helyt- és időtálló közösség nemzetemmel, légies híd egy osztályonkívüli, magasabb állapotba. A férfi egyetlen méltó fegyvere, utolsó s legnemesebb játékszere. Nyelvemben hazafias vagyok, s így fűzöm egybe végleteimet.

1945. szeptember 11. — I d e g e n s z a v a k. (Levél a szerkesztőhöz.) Sajnos, úgy veszem észre, a hozzám hasonló szellemi szinten álló dolgozók nem mindig tudják a lap gondolatvilágát követni. Egy csomó kérdőjel mered felém az idegen szavak tömkelegében; nem olvasom tovább, mert lexikon nincs kéznél. A lap tanít, tehát úgy tanítson, hogy megértse az olvasó dolgozó is, ne csak az értelmiség, érettségítől felfelé.

A Magyar Rádió nyelvművelő tárgyú előadásai 1945-től kezdve.

Halász Gyula „Édes anyanyelvünk“ című állandó előadás-sorozatában kéthetenként tart nyelvvédő előadást.

Déry Tibor: Van-e szükség nyelvművelésre? 1946. augusztus 7.

Gombos László: Nagy magyar nyelvészek. 1946. szeptember 19.

Laczkó Géza: Az újságírók magyar nyelve. 1946. október 11.

Loványi Gyula: A szóalkotás. 1946. november 12.

Lányi Viktor: Nyelvvédelem a műfordításban. 1946. december 10.

A legtöbb előadás a rádió szabadegyeteme keretében került műsorra.

FIGYELŐ.

A hatodik jó magyar kiejtési verseny.

A Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti kara Magyarságtudományi Intézetének rendezésében 1946. november 18-án és 19-én folyt le a már hagyományossá vált helyes kiejtési verseny. Mielőtt azonban bővebben ismertetjük, vessünk egy pillantást a mozgalom múltjára.

Idestova egy évtizede annak, hogy Kodály Zoltán az Eötvös-Kollégium Volt Tagjai Szövetségének közgyűlésén elmondott beszédével felhívta a figyelmet kiejtésünk romlására. Előadásának magva az volt, hogy a nyelvhelyességnek vannak írásban nem rögzíthető, csupán füllel felfogható elemei is, és a nyelvnek ez a csak hallható része talán még inkább ki van téve a rontásnak és romlásnak, mint a másik, a leírható része. Az élő beszédnek azok az elemei, amelyekre nézve az írásjelek nem adnak határozott utasítást, valóban a felolvasó vagy beszélő önkényére vannak bízva. Ezeknek szabályai ugyanis nincsenek összeállítva, különben sincs mindenkinek eléggé fejlett hallása, hogy egyáltalán megfigyelje, észrevegye és kövesse a nyelv zenei elemeinek törvényszerűségeit. Rámutatott Kodály arra is, hogy a romlásnak egyik oka az ilyenfajta középiskolai oktatás teljes hiánya, és az, hogy igen kevés iskolában figyelmeztetik a tanítványokat a helytelen kiejtésre. A felhívásnak nagy visszhangja támadt. A Pázmány-egyetem a nyelvrontás ellen Kodály által javasolt védő-intézkedésekből a Gombocz Zoltán emlékére rendezett kiejtési versenyek életrehívásával valóra váltotta a ráeső részt.

1939 áprilisában volt az első verseny, melynek megszervezése Eckhardt Sándor akkori dékán érdeme. Már ez az első kísérlet is sok érdekes tanulsággal járt. Kiderült a többi között, hogy milyen nehéz megállapítani a jó magyar kiejtés jellemző sajátosságait. Egyesek pedig azt a megfigyelést tették, hogy magyarországon a férfiak kiejtése felülmúlja a nőkéét, és hogy a vidékieké jobb, mint a pestieké. Az első verseny sikerének hatása alatt a

bölcsészeti kar elhatározta, hogy a versenyeket rendszeresíti, és ezeket a következő években 25–30 részvevővel, mindenkor nagy érdeklődés közben meg is tartották. A harmadik verseny után Eckhardt Sándor összeállította „A jó magyar ejtés aktái“-t (Budapest, 1941.), amely a mozgalom addigi történetének okmánytára. Az 1944-ben és 1945-ben való kényszerű szünetelés után most a hatodik verseny megrendezésével újra helyreállt a folytonosság.

A mostani vetélkedésre — nem utolsó sorban az aránylag nagy jutalmak hatásaképen — az eddigiekhez viszonyítva igen sok jelentkező akadt: 102, úgyhogy az első délután három bizottságnak kellett a másnapi döntő versenyzőit kiválogatni. Az első díjat Faust Lujza nyerte, a két másodikat, amelyeket Hajnal István dékán a maga jövedelméből még 50–50 forinttal megjutalmazott, Denke Gergely és Marosszéki Zsolt, a harmadikat pedig Masits Mária és Nagy Erzsébet. A jutalmakat november 28-án osztották ki a nyerteseknek, és ugyanekkor ismertették a versenyből levonható tanulságokat.

Eckhardt Sándor kifejtette, hogy bár mindnyájan tudunk magyarul, magyar beszédünkben is vannak fokozatok: az egyik szebben beszél magyarul, mint a másik. A verseny nagyon szép élménye volt minden hallgatójának. Méltatva a verseny jelentőségét, kiemelte, hogy ez szerény eszköz a nemzeti öntudat ébresztésére és megtartására. Így a magyar nyelv ápolása közvetve a nemzeti érzés ápolásává lesz.

Horváth János előadásának elején a bírálóbizottság helyzetének nehézségeiről beszélt. Utalt arra, hogy a két nem különbsége egyben beszédbeli típuskülönbség is, és ajánlja, hogy a versenyben eszentül ismét válasszák külön a nőket a férfiaktól. Gondot okozott a bizottságnak a köznyelvi és a tájnyelvi kiejtés versenyszerű összehasonlítása is. A vidék ízes magyar beszéde magában véve csak ajándékba kapott tulajdona az illetőnek, mely értékke akkor válik, ha nyelv- és ritmusérzéke kiművelésével tudatossá teszi. Köznyelvünk történeti képződmény, surlódások kiegyenlítődének eredménye, melyben összefonódott az egész magyarság nyelve. Ez is azonban csak úgy jelent érdemet, ha beszédkultúra emeli fel. Nehezítette a helyes ítélezést az is, hogy a versenyzők legtöbbször prózaolvasásban sokkal jobbnak bizonyult, mint versmondásban.

Tapasztalatai szerint a hangok helytelen képzése általában ritka, mégis gyakoribb hiba a selypítés, a *t* helyett *t'* ejtése: az ilyenek, még ha nyelvjárási sajátosságok is, kerülendők a köznyelvben, mert ott egyéni tökéletlenségnek tűnnek fel. Elterjedt hiba az *l*-nek talán német hatásra történő lágyítása mássalhangzó előtt (*vol't, bol'dog*). Ismétetlen visszatérő tévedés a betűhöz való ragaszkodás: *éljenzett*, e h. *éjjenzett*; *útjuk*, e h. *úttjuk*; *egyik*, e h. *eggyik*. Némelyek, különösen a nyelvjárást beszélők hangképzése tökéletesnek mondható. A modoros ejtés, pl. az *r* ropogtatása: *orrrszág, maga-szürrrte*, talán már kiveszőben van. A tökéletes hangképzésű beszédet azonban sokszor lerontotta a

vidékieknél is megfigyelhető rossz hangsúlyozás és tempó, versben pedig, sajnos, igen gyakran a ritmus iránti érzéketlenség. Ezek már jobbára szövegértelmezési hibák, s megváltoztatják, esetleg el is torzítják a gondolatot. Leggyakoribb köztük a jelzős kifejezések nyomatékrendjének felforgatása: a jelző helyett a jelzett szó hangsúlyozása; pl. *ötven esztendeje, fekete madár*, de más szókapcsolatokban is: *se eleje, se vége nincsen; majd ez, majd az; csak úgy csörög* e h. *csakúgy csörög; bucka bucka hátán* e h. *bucka bucka hátán*.

A hangsúllyal többnyire vele jár a hangfoknak is némi emelése. Túlerős hangsúly, túl magas hangfok azonban idegen hatásra vall. Különösen idegenszerű, ha a hangsúly nemcsak hangemelést, hanem hangnyújtást is von magával (*sők*).

A beszéd hangfolyása nem szakadatlan, van bizonyos tagoltsága, de a tagok összetartozását, felsőbb egységbe illeszkedését szintén érzékeltetni tudja a maga eszközeivel, hanghordozásával. A tagolatlan beszédre kevés példa volt, több a túlságosan taglaltra s ennél fogva széttörözésre vagy a helytelenül tagoltra. Néhányan a mondatokat nagy hézaggal választották szét egymástól, mintha mindegyik mondat öncélú kijelentés volna. Felsorolás egyes elemeit, jelzőhalmozásokat, ikerszavakat s más szoros szókapcsolatokat szintűgy. Az összetartozó vagy egymásra utaló szóegységeket külön hangsúllyal önállóították, szünetekkel tölték szét egymástól, pl. *tiszta — szép — piros tulipánom; nincs — tekintélye — becsülete; messze — Tótorszáiban; hat — hét éves; apró — cseprőség; itt — ott*. Hasonló módon nagyobb mondatkapcsolatokat is szét lehet szakítani egymástól. Ellenkező szélsőség: a legapróbb elemek, a szótagok széttördelése, aminek legfőbb oka a hangfolyást zsilipekként fel-feltartóztató mássalhangzók túlerős pattogtatása. Különös zörgő beszéd keletkezik így. Ennek veszedelme elől némelyek, különösen a leányok, a melódia összekötő, összeolvasztó erejéhez folyamodtak, többnyire valami melodramaszerű, sírós-éneklős modorhoz, mely szinte esdekel a zenei kíséret után. Megfelelő hangulatú szöveg előadásában helyén lehet az, de nem illik akármilyen szövegre, s folytonos egyneműsége nemcsak összetart és összeolvaszt, hanem untat, s eltörli a részletek saját jellemét.

Taglalás, folyamatosság a beszéd tempójától és hangerejétől is függ. Lassú tempóban könnyen elvész, majd-majd elakad a beszéd fonala, a részek összefüggése meglazul, gondolategységek benyomása határozatlanná válik. Versenyünkön elég sok volt a lassú, ünnepélyes, némely esetben papos modor. A gyors, hadaró beszéd — ami aránylag ritkább volt — ha tartós, éppoly élettelen, érdektelen közvetítése a szövegnek, mint a másik véglet. A tempó szemléltető és kifejező értékű. Egy-egy stílusnemnek megvan a saját tempósuggerstíója, s ahhoz képest lassításnak, gyorsításnak különös jelentősége van.

A beszéd magyar ízéhez (a mondottakon kívül) a melódia jellegzetessége is hozzátartozik. Nem egyes vidékek éneklős beszédére gondolt itt az előadó, hanem a hangmagasságokból alakuló hangmenet értelmező jelentőségére. Más melódiája van

a kijelentésnek, mint a kérdésnek, parancsnak; megvan a maga melódiája a gúnynak, könyörgésnek, fenyegetésnek, rimánkodásnak, hetvenkedésnek stb. Ezt az értető, végtelen sok változatú melódia-jelbeszédet nevezi Egressy Gábor „a kedély nemzeti hangidomának“, nemzeti hangjárásnak és hangézésnek, melynek alapja kedélyállapotunk mozgalmában, valami nemzeti érzésmódban rejlik. Ez ad életfűt a beszédnek, ezt tanulja el legnehezebben az idegen, de ebből ismer egymásra legrokonabban a magyar. Kedélyi nyomatók alkalmazásával többnyire a táji és népibb ejtésűek éltek, s talán tudtukon kívül is ezzel érték el a legnagyobb sikert.

Az utóbb érintett szempontok már túlhaladnak a szöveg-olvasás elemi feltételein, s egyszerű fonetikai és nyelvtani tudnivalóknál mélyebbet, a szöveg tartalmi és alaki (hangidomi, ritmikai) jellegének élményi tulajdonunkká avatását kívánják meg. A betűt látó szem és a hangot adó ajak között a léleknek kell közvetítenie, mely a szöveg által egy másik emberi lélekkel került érintkezésbe, s felfogta és magáévá tette annak ihletését. Aki prózát rideg „észteni“ alapon olvas, az bebizonyította ugyan, hogy tudja az ábécét, de nem azt, hogy van érzése a beszéd szép aránya, a magyar nyelv hangzati specifikuma iránt. Aki verset prózáként olvas, szinte erőszakkal ellaposítva a vers ritmusát, az megfosztja magát és hallgatóságát a ritmusélmény ajándékától. Sajnos, a verseny tanúsága szerint igen kevesen tudják élményszükségletként élvezni nemcsak a próza, de még a vers hangalakjában adva levő esztétikumot is. Ezért a jövő versenyekre külön versmondási díjakat is jó lenne kitűzni.

Horváth János példán is bemutatta, mi a különbség a pusztán értelmes meg az átérzett (a költő ihletét átvevő) felolvasási mód között, mily alkalmi hatásokra képesít egyazon ritmuson belül a tempóváltozás, s miként lehet és kell a vers versváltatás is éreztetnünk, eleget téve egyszersmind az értelmesség kívánalmának is.

„Ne higgyük — fejezte be itt vázlatosan ismertetett előadását Horváth János —, hogy a helyes ejtés pusztán beszédügyesség kérdése. Sokkal mélyebb jelentőségű az Bármily tünékeny jelenség a hang, bármennyire nincs előttünk soha egész hangidom, bármennyire nem rendszerezheti a hangmodulációk minden jelentős változatát a tudomány: mégis e mulandó és alig megfogható tünemény a legállandóbb és legmeghittebb közvetítő egyén és közösség között, leghitelesebb letéteményese évszázadok, évezredek magyar lelkiségének, nemzeti gondolkodás és érzés legközvetlenebb sугalmazója, nemzeti azonosságunk legszilárdabb biztosítéka.“

Lássunk végül néhány statisztikai adatot. A jelentkezők közül 72-nek egyik szaktárgya magyar volt (73,5%), a megmaradó 30-ból mennyiségtan-természettan-vegytan szakos csak 6, gyógyszerész pedig 1, a többi a történelem, földrajz, művészettörténet, néprajz, filozófia vagy nyugati nyelvek hallgatója. Valószínű,

hogy ezenfelül a jelentkezettek, de a versenyre ki nem állók is ebből a kisebb csoportból kerültek ki. Sajnálatos, de jellemző is az egyéb, főleg a természettudományi szakosok távolmaradása, noha a versenyeknek egyik célja éppen ezek érdeklődésének felkeltése volna. A résztvevők közül Budapesten és Pestkörnyéken született 36, városban 38, falun 28. Érdekes a szülők foglalkozásának megoszlása is: köztisztviselő 40 (41%), ebből tanító vagy tanár 10, műszaki és magántisztviselő 13, iparos 11, gazdálkodó 11, kereskedő 6, orvos 6, munkás 3, a többi egyéb. A köztisztviselői rétegnek ez a nagy többsége természetesen rányomta bélyegét a verseny arculatára, és kellemes változatosságot jelentett egy-egy tájszólásban beszélő felbukkanása. A 102 jelentkező az 1946–1947. tanév első felére beiratkozott 2184 bölcsészhallgatónak nem egészen 5%-a. Itt említjük meg, hogy a versenyt Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter megjelenésével, sőt az egyik bírálóbizottságban való részvételével tüntette ki, a Magyar Rádió pedig helyszíni közvetítést adott róla.

Ismertetésünket azzal a kívánsággal fejezzük be, hogy minél előbb forgatni szeretnők a helyes magyar kiejtés szabályait, nemcsak az egyetemi versenyek egyöntetőségének biztosítása végett, hanem az egész közművelődés érdekében. Elkészítése és kiadása szép feladata lenne a Magyarságtudományi Intézetnek, amely az idevágó tapasztalatokban való gazdagsága és a versenyek megrendezése által ennek elvégzésére kiválóan alkalmasnak tetszik.¹

Mikesy Sándor.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának alakuló ülése.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága 1944. évi március 29. óta 1946. évi november 6-án tartotta első, újjáalakuló ülését. Jelen vannak: Pais Dezső, az Akadémia I. osztályának elnöke, Beke Ödön, Fokos Dávid, Horváth János, Mészöly Gedeon, Nagy Miklós, Rédey Tivadar, Sági István, Voinovich Géza akadémiai tagok és Kovalovszky Miklós meghívott tag.

Pais Dezső elnök üdvözlí a bizottság tagjait, s megkéri Kovalovszky Miklóst a jegyzőkönyv vezetésére. Bejelenti, hogy Németh Gyula és Zsirai Miklós akadémiai tagok kimentették magukat.

A bizottság működését megszakító hosszú szünet és személyi összetételében bekövetkezett változások szükségessé teszik a bizottság újjáalakulását. Pais Dezső ezért első sorban az elnök, előadó és helyettes előadó — egyúttal a Magyarosan szerkesztője — megválasztására tesz indítványt és kér javaslatot.

Horváth János Zsirai Miklóst ajánlja az elnökségre, mivel azonban ő előzetes közlése szerint a tisztséget elfoglaltsága miatt nem vállalhatja, a bizottság jelenlévő tagjai egyhangúlag Pais Dezsőt kéri fel az elnöki tisztségre.

¹ Szegedről értesülünk, hogy 1947 tavaszán az ottani egyetemen is megrendezik a helyes kiejtési versenyt, de tájszólási alapon. A szerk.

Pais Dezső köszönettel elfogadja a megbízást, munkájához azonban a bizottság eredményes támogatását kéri és várja. Javaslatára ezután a bizottság tagjai előadónak Nagy J. Bélát, h. előadónak és a Magyarosan szerkesztőjének Kovalovszky Miklóst választják meg, azzal, hogy Nagy J. Béla közreműködésével végezze feladatát.

Ezzel kapcsolatban az elnök indítványozza, hogy Szinnyei Ferencnek, aki 1940-től 1944-ig állt a bizottság élén, és lelkesen irányította működését, és Putnoky Imrének, aki 1937-től 1944-ig volt a Magyarosan szerkesztője, buzgó munkásságáért a bizottság fejezze ki hálás köszönését, és ezt jegyzőkönyvi kivonatban közölje velük. — Az indítványt a bizottság helyesléssel elfogadja.

A bizottság az elnök bejelentésére mély részvétellel veszi tudomásul Csengery Ferenc János, Horger Antal, Kéký Lajos, Kerecsényi Dezső, Madzsar Imre és Vikár Béla elhunytát.

Az elnök indítványozza a bizottság újjáalakulását, illetőleg a tagok sorának kiegészítését.

A jelenlévő tagok a következőket ajánlják az Akadémia I. osztálya részéről: Alszeghy Zsolt, Bárczi Géza, Beke Ödön, Brisits Frigyes, Csathó Kálmán, Csefkó Gyula, Eckhardt Sándor, Fokoş Dávid, Galamb Sándor, György Lajos, Horváth János, Illyés Gyula, Klemm Antal, Kodály Zoltán, Lazicius Gyula, Márai Sándor, Melich János, Mészöly Gedeon, Nagy J. Béla, Németh Gyula, Rédey Tivadar, Sági István, Sík Sándor, Turóczy-Trostler József, Voinovich Géza, Zolnai Béla, Zolnai Gyula, Zsirai Miklós.

Az Akadémia II. osztálya részéről kéri az eddigi Lukinich Imre, Nagy Miklós és Vladár Gábor, valamint az új Szilágyi Loránd kiküldését.

Az Akadémia III. és IV. osztálya részéről az eddigi Verebély László és az új Issekutz Béla és Jávorka Sándor kiküldését óhajtják; a bizottság felkéri a III. és IV. osztályt, hogy jelöljön ki ezeken kívül még 2, illetőleg 1, esetleg 3, illetőleg 2 tagot.

Kívánatosnak tartja a bizottság a következők kiküldését:

A Magyar Nyelvtudományi Társaság részéről: Tompa József.

A Természettudományi Társulat részéről: Rapaice Raymund.

A Magyar Írók Szövetsége részéről: Laczkó Géza.

A bizottság ezenkívül meghívott tagokul a következőket javasolja: Barta János, Bisztray Gyula, Bónyi Adorján, Bory István, Brüll Emánuel, Deme László, Fodor József, Gergely Pál, Halász Gyula, Horváth Károly, Juhász Jenő, Kardeván Károly, Kelemen József, Loványi Gyula, Östör József, Parragi György, Pávó Elemér, Putnoky Imre, Rubinyi Mózes. Cs. Szabó László, Szabó T. Attila.

A bizottság elhatározza, hogy felkéri a Kisfaludy-Társaságot, a Magyar Újságírók Szövetségét, a Magyar Központi Híradót és a Honvédelmi Minisztériumot stb., jelölje ki és küldje el megbízottját meghívott tagként a Nyelvművelő Bizottságba.

Kovalovszky Miklós megköszöni a bizottság megtisztelő bizalmát, amelyre, úgy érzi, nem annyira eddigi munkájának szerény tapasztalatai, mint a nyelv ügye iránt érzett lelkesedése tette méltóvá. A Magyarosant két évi szünetelése után szinte a semmi-

ből kell újra megteremteni. A nehéz munka sikerének legfőbb biztosítéka, hogy a szerkesztésben olyan kiváló és gazdag tapasztalatokat gyűjtött szakember támogatja, mint Nagy J. Béla, a Magyarosán első szerkesztője, aki vállalta a szerkesztésben való közreműködést. — Ezt a bejelentést a bizottság őszinte örömmel fogadja.

Kovalovszky Miklós röviden ismerteti ezután a háború óta a nyelv ügyében történt gyér megmozdulásokat (a Magyar Nyelv és a Magyar Nyelvőr megjelenése, a Magyar Írószövetség Nyelvvédő Bizottságának megalakulása, néhány rádióelőadás és elszórt újság-cikk), amelyek azonban a szorosabban vett nyelvművelés terén nem sok sikerrel jártak, sőt az érdeklődést sem igen tudták felébreszteni a nyelvi kérdések iránt. Pedig a háború züllesztő hatása a „nyelvi erkölcs”-öt is bomlasztotta, s ott hagyta csúf nyomát nyelvünk szépséges arculatán. A demokráciában a szó joga és szerepe fokozott jelentőséget kap. Az eszmék tisztázását, a társadalmi megbékélést és fejlődést az értelmes, világos, magyar füleknek és agyagnak szóló szavakkal szolgálhatjuk. A társadalom vezetőinek úgy kell megfogalmazniok mondanivalójukat, hogy a tömeg, az egyszerű ember is világosan megértse, a politika tolvajnyelvének ismerete nélkül is. S ezeket az egyszerű embereket meg is kell tanítanunk, rá kell nevelnünk arra, hogy gondolataikat okosan, érthetően és magyarul ki is tudják fejezni. A kores mondat torz gondolatot rejt, és ugyanolyan szül. A közelmúlt tragikusan igazolja azt az igazságot, hogy a hamis szó hogyan mérgezi meg a lelkeket, és ereje rombol és gyilkol, akár a fegyverek. Mindent meg kell tehát tennünk, hogy az iskolától kezdve a mindennapi életben, az utcai feliratokon és a sajtón át a politika és közélet legmagasabb köreiig a magyar nyelv szeretetére és helyes használatára neveljünk.

Erre alapozza szerkesztői elgondolását. Jelképesnek érzi, hogy a Nyelvművelő Bizottság Kosztolányi Dezső halálának tizedik évfordulójakor alakul újjá, s kezdi meg újra működését, az ő nemcsa örökségének sáfárjaként. Kosztolányi lelkesedését, művészi nyelv-érzékét kell útmutató iránytűnek vennünk. A Magyarosának az egész magyarsághoz kell szólania, tehát elsősorban érdekesnek kell lennie. Célunk nem a szóbogarászás, hanem a nyelv s z e l l e m é n e k védelme, ápolása és gazdagítása. Érdeklődést kell keltenünk a mozgalom iránt, fel kell tárnunk a nyelv rejtett szépségeit, gazdagságát; nemcsak a hibákat akarjuk korholni, hanem példakép felmutatjuk a jót is. A nyelvtisztítás kérdésében nem foglalunk el merev álláspontot, de harcolunk a felesleges idegen szavak ellen, amelyek jó magyar szókat ítélnék kihalásra. Józanság, az élethez és a nyelv-
szokáshoz alkalmazkodó hajlékonyság, érdekesség és időszerűségre törekvés: ezek irányító szempontjaink. Figyelemmel kísérünk minden jelenséget és megnyilatkozást, amely a nyelvművelés körébe vág, s készséggel szolgálunk tanáccsal az olvasóknak. Az ő eleven érdeklődésük lesz, reméljük, a szerkesztés egyik támasza és munkánk eredményességének bizonyítéka. De nemcsak rájuk számítunk, hanem az írókra és nyelvészekre is. Törekvéseink célját azonban csak akkor érhetjük el, ha kezdeményezésünk nem elszigetelt próbálkozás marad, hanem a szó igazi értelmében vett mozgalom, amely áthatja és növeli az egész magyar társadalmat. Ehhez szük-

és a közélet irányító szerveinek, hatóságainknak segítségével is, a nélkül, hogy a kényszer vagy a tekintélyelv uralma ellenséges közöny mocsarába fullasztaná törekvéseinket. Azt szeretnők, ha mozgalmunkból kiterébélyesednék egy „hivatalos nyelvvédelem”, amely mindennapi életünk eleven, természetes részévé avatná a magyar szó kultuszát. Ép nyelvben ép gondolat! — ez legyen jelszavunk.

Pais Dezső elnök bejelenti ezután, hogy Voinovich Géza, az Akadémia főtítkára lehetővé tette a Magyarosan megjelenését még ebben az évben. Az 1944-i évfolyamot az utolsó, 4. számmal lezárjuk, s egy 1945—1946. évi jeltű füzetel összevont számot adunk ki, hogy megőrizzük a folytonosságot. Elkészül az 1944-i évfolyam mutatója és évi címlapja is. A lap nyomdai előállítását az Egyetemi Nyomda végzi, s a Könyvbarátok szervezetével bekapcsolódik a terjesztésbe is. Reméljük, hogy régi előfizetőink és olvasóink ismét örömmel és lelkesedéssel támogatják törekvésünket. Ugyancsak az Egyetemi Nyomdában készül az Akadémia Tüzetes Helyesírási Szótárának kiadása is.

Sági István ezzel kapcsolatban közli, hogy a már jórészt kiszedett munka az ostrom alatt a Franklin-Társulatnál megsemmisült ugyan, a levonatok azonban szerencsére megmaradtak. Ezek átnézése folyik, s a szükséges pótlások és módosítások alapján majd újra szedik a szótárt.

Voinovich Géza, az Akadémia főtítkára szükségesnek tartja a Magyarosan minél gyakoribb megjelenését a jövőben, hogy a lap elevenségét és az olvasókkal való kapcsolatát fenn lehessen tartani. A füzetek száma az Akadémia költségvetésétől függ, de legalább negyedévenként meg kell jelentetnünk a lapot. Szükség volna a bizottsági ülések tárgysorozatának megállapítására, az ötletek, teendők tervszerű megbeszélésére, hogy munkánk komoly és eredményes legyen.

Nagy Miklós a parlamenti gyorsíróiroda és az országgyűlési naplók szerkesztésének munkájára hívja fel a bizottság figyelmét, Beke Ödön a cégtáblák, Rédey Tivadar pedig az újsághirdetések magyarságának kérdését veti fel.

Pais Dezső elnök kijelenti, hogy feladatának csak akkor tud eleget tenni, ha egy szűkebbkörű munkabizottság tervszerű előkészítéssel és körültekintő utánjárással biztosítja a bizottság munkálatainak rendszerességét.

Sági István szerint a bizottság és a nyelvművelő mozgalom első feladata a magyarság nyelvi öntudatát és lelkiismeretét felébresztteni. Valóban ajánlatos volna az elnök kívánsága szerint a teendők előkészítésére és a tervszerűség biztosítására egy szűkebb munkabizottság kijelölése. — Az elnök javaslatára a bizottság abban állapodik meg, hogy a munkabizottság tagjai egyelőre az elnök, az előadó és a h. előadó mint a Magyarosan szerkesztője. A munka eredményessége végett a teljes bizottság havonta egyszer ülést tart.

Az elnök végül kifejezi azt a reményt, hogy ilyen tervszerű előkészítéssel a bizottság komoly és eredményes munkát fog végezni, s ezzel az ülést bezárja.

Szóajánlások. — Szópályázat.

Mónos Ferenc a következő új szavakat ajánlja:
rádió h. hangvető,
televízió h. képvető.

Pl. A londoni *hangvető* tegnapi híradása nyomán jelentjük... Eladó egy ötlámpás *hangvető készülék*. — A szó tehát fogalomra és gépre egyaránt alkalmazható, bár a *hangszóró*, ha nem más fogalmat jelölnénk vele, jobb volna. A *hangvető* képzése a *ködvető*, *sorozatvető* fegyverek háborús emlékét idézi. Kérjük olvasóink véleményét.

Napjainknak talán leggyakrabban használt szavai a *reakció*, *reakciós*, *koalíció*, *koalíciós*. Kérünk javaslatokat olvasóinktól ezeknek magyar szóval vagy kifejezéssel való helyettesítésére, használati példákkal együtt. Talán hozzájárulunk ezzel a fogalmak tisztázásához is. Kérünk véleményt arra nézve is, hogy törekedjünk-e a megváltoztatásukra.

ÜZENETEK.

Mónos Ferencnek. Munkánk iránt tanúsított szíves érdeklődését örömmel fogadjuk, s kérjük a nyelvmuvelés ügyének további támogatását. A Nyelvmuvelő Bizottság rendes és meghívott tagjainak megválasztását az Akadémia I. osztályának javaslatára az Akadémia összes ülése hagyta jóvá. — Szóajánlásait közöljük.

Olvasóinknak készséggel adunk tanácsot, felvilágosítást minden nyelvhelyességi és helyesírási kérdésben.

Munkatársainknak. Kérjük munkatársainkat, hogy cikkeiket lehetőleg gépiratban juttassák el a szerkesztő címére. A papírnak csak az egyik lapjára írjanak, s hagyjanak két-három ujjnyi lapszélt az esetleges szerkesztői megjegyzéseknek.

Olvasóinknak, laptársainknak. Lapszemlénkben szeretnők az 1945 eleje óta megjelent nyelvmuvelő és nyelvvédő cikkeket lehetőleg hiánytalanul számontartani. Kérjük ezért laptársainkat, a szerzőket és olvasóinkat, szíveskedjenek az ilyen cikkeket tartalmazó lappéldányokat szerkesztőségünknek megküldeni, vagy legalább a megjelenés adatait közölni. Hasonló tárgyú önálló kiadványok, valamint nyelvi szempontból figyelemreméltó munkák beküldését ugyancsak kérjük könyvszemle-rovatunk részére.

Az 1944-i évfolyam és a mostani füzet tartalomjegyzékét, tárgy- és szómutatóját következő számunkhoz mellékeljük.

A kiadásért felelős: Gergely J. Pál.

47.591. — Egyetemi Nyomda, Budapest (F.: Tirai Richárd.).

MAGYAROSAN.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő
Bizottságának folyóirata.

A Magyarosan 1947-i évfolyama előreláthatóan három vagy négy kétíves füzetben jelenik meg. Egyes szám ára 2 forint, előfizetés egy évre 6 forint. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának: Budapest, V., Akadémia-utca 4.

Kovalovszky Miklós szerkesztő címe: Budapest, V., Kálmán-utca 6. A szerkesztőséget illető küldemények (kéziratok, levelek, kérdések, lappéldányok, könyvek) ide címzendők.

MAGYAR NYELV.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóiratának, a Magyar Nyelvnek a XLI. 1945. és a XLII. 1946. évfolyamot képviselő két 6—6 íves füzete megjelent. Egy füzet ára 10 forint.

Az 1947. évre a tagsági vagy előfizetési díj magánosoknak 10, jogi személyeknek 15 forint.

Az 1947-i évfolyam első, 5 íves füzete legközelebb jelenik meg. Valószínűleg még két 4 íves füzet követi.

A Magyar Nyelv előfizetői a Magyarosant féláron kapják.

A Társaság címe: Budapest, VIII., Múzeum-körút 4., C épület. Postatakarékpénztári folyószámlájának száma 18.144.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÚJABB KIADVÁNYAI

Magyar Etymologiai Szótár, XVII. füzet (gam- bit—gaz). 962—1159 lap	ára 40 frt
Balassa-kódex. XXXIV + 196 lap, hasonmás ki- adás	„ 80 „
Guary-kódex. 134 lap, hasonmás kiadás	„ 60 „
Ila Bálint: Gömör megye. III. köt. 355 lap	„ 40 „
Kerékjártó Béla: A geometria alapjairól II. (Projektív geometria.) 613 lap	„ 60 „
Archaeologiai Értesítő III. f. V—VI. köt. 311 lap 97 képtáblával	„ 60 „
Navratil Akos: A nemzeti vagyon sorsa a hábo- rúban. 68 lap	„ 8 „
Zsigmond Ferenc: Orosz hatások irodalmunkban. 78 lap	„ 12 „
Láng Nándor: Egy pannóniai föliratról. 22 lap	„ 6 „
Irodalomtörténeti Közlemények 1944—1945. évi II., befejező füzet. 231 lap	„ 12 „
Akadémiai Értesítő 478. füz. 1946. 47 lap	„ 5 „
A magyar helyesírás szabályai. 1946. 8. kiadás 4. lenyomat. 112 lap	„ 3 „

*

A MAGYAROSAN régebbi évfolyamaiból egyes számok kaphatók, füzetenként 1:50 forintért.

A kiadványok kaphatók a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában: Budapest, V., Akadémia-utca 4.